

د لوي څښتن په نامه

فلسفه

داسې لږ له فلسفې

د پښتو نړيوالې ورځې ته

د ۲۰۲۰ ز ک جون مياشت

Ketabton.com راپولونکی ډاکټر محمد خان میري، شينوارى

د لوي څښتن په ستر نامه

کتابپژندنه

د کتاب نوم: فلسفه
راتولونکی: ډاکتر ماخان میری شینواری
خپرندوي: کتابتون. کوم Ketabton.com
د خپرولو کال: جولای . ۲۰۲۰ ز ک

د راتولونکي برېښناپته:

smakhn1946@gmail.com

نيوليك

الف	سريزه
۱	فلسفه
۲	د يوه فيلوسوف ادعا
۴	فلسفه څه شی دی؟
۵	تېزې
۷	انتيتېزې
۹	هيوپوتېزې
۱۳	د کانت هيوپوتېزې سره د حکم بڼه
۱۵	په افانستان د روغې راټگ عملي بېلگه
۱۷	هغه ويونه چې روښانونه غواړي
۱۹	د سوچه هونښيارتيا فکري توان انتينومي
۲۵	..... دويمه برخه
۳۲	فورمال لوگيک
۳۴	لوگيک يا لوجيک
۳۶	د شمېرپوهنې سم اند
۴۲	د راټولوونکي ليکنې او ژباړې
۵۱	د راټولوونکې ژوند ته لنډه کتنه

الف

سريزه:

د دې ليکلنې سره توکلي مخامخ شوم. زره مې نه وو، چې له فلسفې سره ځان بوخت کړم، خو سره له دې مې هم دا يو څو فلسفي ليکلنې له الماني څخه له تاسو سره گډول زره وغوښته. په دې خو پوهيرو، چې فلسفه يو په زره پورې د لوست خونديونې لري او ډېرې خبرې پرې کېدی شي.

دا څه چې له تاسو سره گډوم، هيله ده، چې داسې ستاسو د خوښۍ لامل به شي. فلسفه کې تل اندونه سره بدل وي، خو دا زه چې تاسو سره گډوم، دا ما د الماني ليکوالانو ليکلې له تاسو گډول دي، چې ماته يې هغه ليکنډول خوند راکړ او هيله لرم، چې ما به دا داسې لږ څه د بنسټ ليکلنې په څېر نه، خو داسې ورنږدې خوند به ترې واخلي.

زمالیکنې دباندني ويونه کم لري او له دې امله هم هيله ده، چې تاسو د ورسره نابلد په څېر ستړي نه کړي.

گرانو لوستنکو: زه هڅېدلی يم، چې زما ليکلنې ډېرې ټولپوهور وليکم، خو داسې که نه وه ما ته به خښنه وکړی.

په دې ليکنه کې - لکه په نورو کې - زه هڅېدلی يم، چې فلسفه هم په پښتو، دا پهدې مانا، چې ساده او پوهور وليکم.

دا يوه له څېړونکو رانيولې پوهنيز د پريڅېرو څه دي، چې زما له اند او عقېدې سره سر او کار نه لري. دلته ما دا ليکلنې راټولې کړي او ډېرې خوندورې راته برېښي، چې زره مې تاسو ته د دې وړاندې کېدل په مينه وغوښتل

ما غوښتل چې دا فلسفي ويونه سره رايوځای او تاسو ته يې د پښتو ترې پ، هېدنې سره برگ اندي کړم، خو د لاسه مې پ، ره نه شوه.

فلسفه Philosophie

نوموتې يا مشهور فيلوسوفان:

په څېره کې کېن پلاتون د خپل زده-کوونکي اربستوتالس سره
په خواشینی باید ووایم، چې هغه څېرې وړانې
شوې وې او له دې امله ما نه شوې پورته کولی.

داسې لږ څه له فلسفې:

په فلسفه (زره یوناني کلیمه $\phi\iota\lambda\omicron\sigma\sigma\phi\iota\alpha$ ده یا وی دی، چې د
 $\phi\iota\lambda\omicron\sigma\phi\iota\alpha$ سره لاتین شوې اوټکې په ټکي یا وی بیزه مانا یې ،،
مینه وهونسیارتیا ته،، یا ،، د هونسیارتیا سره مینه،، ده) کې هڅه
کیري، چې نړۍ او انسان په ټولو یوگونوالو، تر بنسټه وپیژني، روښانه
کړي او پرې وپوهیږي.

د نورو پوهندسیپلینونو څخه فلسفه په دې کې ځان بیلوي یا د
نورپوهنو سره له دې لارې توپیرلري، چې په یوه ځانگړې ریښه کې او
یا ټاکلې متودپوهنه کې رابنده نه وي، بلکه د هغې یونستنکونه او د
هغې ځانگړنې هغې ته تلندول د هغې د الاتو ډېرډولوالي
شیانورشوگانو د رقم له لارې کرکتریسټیکي یا تیوپیکي ده.

د فلسفې زريټکي سم اند (د سم اند اړوند فکري پوهنه)، اېتيک يا اخلاق (د سم کړنلار پوهنه) او ميتافزیک (د شتون او رېسټينوالي لومړنيو دلايلو پوهنه) دي. نور سټدسپلینونه بېژندنټيوري او پوهنتيوري دي، چې دوي د پوهيدنگټنويا پوهيدنلاسه ته راوړنو، په ټوليزه توگه همداسې په ځانگړي توگه د بيلابيل يوگونپوهنو د پوهيدندول امکانات دي.

پيلراورنه يا پيلامه: ستونځې شته، کومې چې د ټيک پوهنو د مرستې سره هم په کار نه يا نه پوره اچول کيدی شي:

د دې پسې پوښتنه چې څه شی ،، بد،، او،، ښه ،، دی، ،،

..... ۲ .....

حقوقالې(؟)،، څه مانا لري، ايا خدا(ج) (خدای مې دې نه گوناوه کاره وي، د فلسفې څيرنه ده) شته، ايا انسان يوه نه مړه کيدونکې ارواح لري اويا ،، د ژوند موخه،، څه شی دی.

همداسې کيدی شي د پوښتنويونو بل ټولگی د بيلگې په توگه پيداېښتي پوهنې وي:

-- بيولوژي په حقيقت کې د ژونديو نړۍ څيري، خو دا نه شي ټاکلی، چې د دې ژوندي ،، شتون،، څه سر ته رسوی، ايا او کله دژونديو اورگانيزمونو(غړو) د مرگ اجازه شته يا د انسان ژوند کوم حقونه او مکلفيتونه خوندي لري.

-- د فزيک او د شميرپوهنې سره کيدی شي پيداېښتي قوانين يا لارې وويلی يا افاده کړای شي يا روښانه کړای شي، خو پوښتنه، چې ايا پيداېښت بيخي د قانوني لارې جوړ دی، دا کوم پيداېښتي پوهنه بيخي نه شي ځوابولی.

-- حقوقپوهنه څيري او کره کوي، چې که يو څه د قوانينو سره په همغږۍ پېښېږي، څه شی چې د غوښتنو - يا هيلوسره سم قوانينومنځ پانگه کيدی شي، دا د هغې له بنديز يا چوکاټ اوږي.

-- ټوليز نه ځانله د هر يوگونپوهنې ، بلکه بنسټيزه پوښتنه راپورته کيږي، چې مور له دې لاسته راوړي پوهې سره څنگه ځان برابرولی - يا سمولی شو.

-- له دې سره پوښتنې شته، چې د فکرکولو پولې لمسوي، لکه دا پوښتنه، چې ايا دا په همدې سترگورپ کې ځانيز- يا ځانله حس کړی رښتياوالی هم په رښتونې شتون لري.

په ټولوداسې حالتونو کې د يوگونو پوهنو روښانه-ونو مودل له وینو پاتيري يعنې څه نه شي ویلی، دا فلسفي پوښتنې دي.

يوناني فيلوسوف پلاتون (Platon) (348/47 – 428/27 د عيسوي وخت د مخه) له دې امله په دې څيره (که غواړی-تصوير) کې شک پيدا کړ، کومه چې انسان پخپله له ځانه او له نړۍ ورکړی وه.

په خپل نوموتي يا مشهور کتاب سمخورته يا د سمخې سره برابر Höhlengleichnis کې هغه د نور څنک د عادي انسان رابندې يا محدودې احساسونې توانوالی او پيژندتوانوالی داسې راگرځوي يا هنداره کوي.

..... ۳ .....

دوي د خپل برابر يا ورته سره څنگ په څنگ لړۍ په يوه مخه کې ناست، ټول په يوه ډول تړلي، داسې چې دوي سيده مخا مخ د سمخې ديولونه خپل مخ ته کتلی شي (لنډ خپل مخ ته دسمخ ډيولونه گوري). يو وور رڼا ورکوي، چې هلته د سمخې لړې برخه د انسانان شا ته بليري. د انسانان اود وور منځ کې - دا هم د دوي شاته- يوديوال، چې د هغې شا ته بيلابيل شيان وړل او په خوزښت راوړل کيږي، چې ديوال جگوي او هغه سمخديوال په ځير کتنه انسانانو ته د خوزنده سيوري په څيرڅرگنديږي.

د ديوال شاته د دې وړنوغيرونه او کشار يا کشپش دې پرلپسې د ديوال تړلو انسانانو سترگو ته مخامخ هم بايد همداسې د سيورو پرمخوړلو يا د سيورو مخ ته وړلو په څير باورولري.

د دې صحنې سره پلاتون مور ته څرگنده ،، رېښتونې،، نړۍ له
 سمخې دباندې د لمر په رڼا کې په مخامخول يا تضاد کې راوړل يا
 کونترستونه kontrast کې راوړي اود دې هنر کلیمې له لارې مور ته
 پوهورکوي يا رښايي، چې ولې فيلوسوفان رېښتياوالی، دا په دې
 مانا چې حقيقت ته نږدېوالی انساني احساس يا رېښتياڼولې په
 پوښتنه کې راوړي.

د يوه فيلوسوف ادعا

د يوه فيلوسوف ادعا دا ده، چې خپل ځان اونړۍ ازماښت ته اچوي يا
 ازمايي. شیان هم کوم چې زيات کسان يې د هرو مرو يا پخپله ترې
 پوهيدنې او ورکړل شوي گوري، په فلسفه کې له سره پوښتل کيږي،
 د شک لاندې راځي او ازمايل کيږي- د بيلگې په توگه پوښتنه، چې
 ايا،، رېښتياوالی،، يا ،، حقيقت،، په خټه يا په رېښتونې داسې دی،
 لکه څنگه يې چې مور رېښتيا نيسو. ،، مور څنگه باوري کيدی شو،
 چې دا څه مور گورو، رېښتيا شتون لري؟، ، يو فيلوسوف له ځان
 داسې پوښتي. داسې دې سوکراتس هغه خورا خوره شوې يا
 نوموتې يا مشهوره غونډاله هم ويلې وي، چې: ،، زه پوهيرم، چې زه
 نه پوهيرم،، - يو شعوري مخامخوالی(تضاد) دی، ځکه چې دی څنگه
 پوهيدی شي، چې دی د خپلې وينا له مخې بيخي نه پوهيږي؟
 داسې فلسفي پوښتنې تل ستونځمنې دي او تل گرانې يا دزړه پورې
 نه دي- دوي کسان په شک کې راوړي او خپل نړۍ ليد په لړزه کې
 راوړي. هغه رېښتيا پسې هڅاند انسان دې د سره يا پيله - زيات
 نارامه- ليد له لارې په نړۍ نوموتې ليدني يا مشاهدې(?) لاس ته
 راوړي اوله دې لارې يو ،، رېښتيا هڅانده،، ، ، حقانيت،، يا ،، ډېر
 ښه،، ژوندوکړای شي يا مخ ته بوزي.

Der hermeneutische Zirkel: Das Ganze als Summe seiner Teile

هرمينوټيکې گردۍ(دايره): ټول د هغه د برخو زياتون يا جمعې په څير.

..... ٤ .....

په داسې ترڅ کې چې يوگونې پوهنې د ټاکلو الاتو د پوهيدلو سره
 موخه-ور بوخت دي، هرمينوټيک پخپله د پوهيدنې پوهنې سره
 بوخت دی.

وی هر مینو پتیک د زاړه یوناني وی hermeneuein څخه راوتلی. دا کړنه یا فعل د ،، رومبانول، وړاندې کولو، - هر مینو پتیک له دې سره په لرې موخې یوه د وړاندې کولو لار ښایي. دا هم یواوړده د خبرو څه دی، چې هر ورو به د لوستونکو له پاره په زړه پورې وي او د ن ج له لارې میندلکیدی شي.

فلسفه څه شی دی؟

د فلسفې په هکله د اروپا د غوره فیلسوفانو اندونه:

نه شي کیدی چې ،، فلسفې،، ته ټولیز باوري پیژند ورکړ شي، ځکه چې هر یو ، چې فلسفې کوي یا -وایي، هغه هر یو د شیانو په هکله خپل اند ته وده ورکوي. له دې امله پورته کړلو پوښتنو ته نږدې دومره ممکن ځوابونه شته. لکه فیلسوفانو.

Carl Friedrich von Weizsäcker کارل فریدرېس فون وایخیکر یوخل داسې ویلي یا فرمولبندي کړي: فلسفه پوهنه ده، چې په هغې څوک خبرې نه شي کړي، بې له دې چې دا پخپله مخ ته بوزي یا سرته رسولو هڅه وکړي.

ARISTOTELES: *Metaphysik I 2*, 982 b 12 – اریستوتلس:

له دینونو ، دیني ټولنو او نړۍ لید څخه په بل ډول فلسفه د پورته ،، فلسفي،، یادشو په کار اچونې بل ډول پوښتنو کې ځانله په هوبنیارتیا تکیه کوي، دا په دې مانا چې راشنل یا فکري دلایلو، چې نور د مخه نیونې (لکه د بیلگې په توګه په یوه ټاکلي مخ ته پروت درس یا پوهنه باندې عقیده) نه غواړي.

پای یادونه:

دا چې ما د مخه څو فلسفي اړونده لیکنې راټولې کړې وي، نو له دې امله دا لیکنه، خو:

د نورو پرمختللو ژبو په وپیانګو او لیکلتوان مورهلته پوهیرو، چې ورسره مخامخ شو اوڅه ترې رانیسو. د دوي د ډېر ډوله ویونوله پاره په زیات وخت کې په پښتو کې یوه مانا پیدا کولی شو، خو موردا د خپلې ژبې لوستونکو له پاره داسې چمتو کولی شو یا داسې باید چمتو کړو، چې پرې وپوهیدلی شو.

د دې لیکنې راتولونه اولیکنه-په ځانگړې توگه د غونډالو چمتوکونه- راته پوره له ستونځوډکه وه، هیله ده، چې گران لوستونکي به یې له لوستلوسره ستونځې ونه لري.

زه خو مسلکي نه یم، کیدی شي یومسلکي کس دا په اسانۍ سره راتول اوولیکلی شي.

..... ۵ .....

ډاکتر ماخان میری شینواری

Die These تیزې

یادنه: ما چې زموږ د ځوانو لیکوالانو لیکنې د هیوپوتیزې په هکله ولوستې او ولیدې. دوی یې په فرضیه په پښتو یې نیونه ده، خو دا دا مور ترې پوهیدونې فرضیه نه ده او له دې امله به داسې ویونه همداسې په خپله خټه لیکنې پرېږدو او نه به یې پښتو کوو. دا یوه اوږده او څېړنیزه منځپانگه لري، چې موږ بیا دنورو ستونځو سره مخامخ کوي.

زه په دې اند یم، چې هغه زیات څه سره چې مسلکي وي او یا یې په پیداېښتي توگه پښتو اندول نه شي پیدا کېدی یعنې دا ویونه په خټه کې هم پیداېښتي نه وي، نو هغه دې همغښتې پرېږدو او پښتو کوو دې یې نه.

تیزې Die These (زره یوناني کلیمه ده *thésis* *θήσις* الماني *Behauptung* ، *aufgestellter Satz*) یو ښوونیزه غوښتنه (غوښتنه یا ثبوت، چې ښوول کیږي) یا یوه لارښوده غونډاله ده. مخامخ غوښتنه یې کیدی شي *Antithese* انتیتیزې وي.

د مخه راوړنه: دا غوښتنه په لیکنه کې شوې وه، چې دلته څه زیاتیدی او کمیدی شي. دا مې ځکه ولیکه، چې دوی هم لا تراوسه

په ډېرو داسې پوهنيزو شيانو کې تل د نوي څه سره مخامخ کېدی شى، ځکه دا ورته بسيا نه کوي.

پيژند: يوه تيزې يو اند يا فکر او يا يوه غونډاله ده، چې د هغې سمون يوې ښوونې ته اړتيا لري. د يوې تيزې ليکونکي رښتياغوښتونى دى. که تيزې د ښوونې جوگه نه وي، بايد دا وغورځول شي. په بل حالت کې کېدى شي په تيزې ودريري يا تيزې کلکه ونيسي. په ټوليزه توگه يوه تيزې يوه وينا ده، چې له يوه گډوله څخه هغه غوره له وينا څخه پراگماتيکي رامنځ ته کوي همداسې باوري کيدو ته يې بايد راوړي. که يوه تيزې ناسمه وي، نو نه شي کېدى چې کوم ډول ښوونه يې هم په دليل ودانه کړي شي. د ښوونې تگلار هم د هغه اړونده ډول لارو په واک کې ده (لاندې وگورئ).

د يوې قضيې او تيزې منځ کې توپير د وينا پوهنې په پراگماتيکي چاپيريال کې پروت دى.

..... ٦ .....

يوه کارتيزې يوه ځغلنده اېښوولشوي يا منځ ته راغلې تيزې ده. د تيزې، قضيې(تيورېم) اوتيوري منځ کې توپير به اوس د يوې بيلگې په بنسټ انځورشي:

- تيوري يا نظريه: ميکروايکونوميکي تيوري د او په کې يوگوني اقتصاد سره ځان بوختوي.

- قضيه يا تيورېم: د ميکروايکونوميکي د باورورشو تيوري په دننه کې فرمول شوې Coase د داسې نوموتې **Coase-Theorem** (دا د ميکرو ايکونومي بنسټيز تيورېم (بنسټيزه قضيه) دى). دا روښانه کوي، چې - د تيوري د ټاکلو شرايطو لاندې - مارکيټونه د افراطي افکتونو سره چليري (په ملي اقتصاد کې سړى د اکسټرېم افکت externen Effekt (دبانډېوالى) لاندې د نانډوله اېکونوميکي پرېکړو اغيز په نه-برخه لرونکو په نخښه کوي، نو اغيز، چې هغې له پاره هيڅوک (ښه يې : بې له هيڅ) پيسى نه ورکوي يا يو برابروالى لاس ته راوړي).

تيزې: اوس يو بل پوه(عالم) هم غواړي يوې باوري قضيې ته وده ورکړي اود دې له پاره يوه تيزې منځ ته راوړي، چې دا لومړى بايد وښوول شي. که دا تيزې پخپله په ځان کې پوهنيزه د منلو - نه منلو

(که غواړي: جنجالي) وي همداسې په منلو-نه منلو (يا رښتيا- نارښتيا) بنسټپوونو ودانه وي، دا په لومړي ځل کې يواځې يا فقط داسې په نامه کارهيوپوتيزې (هيوپوتيزې وروسته وگوري) جوړوي.

د تيزې د وي يا کلمې تاريخ: دا د تيزې کلمه يا وي د انټيکې فلسفې زېږنده ده. په يوه ديالکتیکي خبرو اترو يا بحث کې دا کلیمه د پوښتونې اند انځوروي (دا د XYZ حالت دی او يا د XYZ حالت نه دی)، کوم چې دی يو د بل سره خبرو يا مباحثې وختورشو کې وساتي يا ولري. په پوښتنه - ځواب -لويه کې دا د پوښتونې څخه د پوښتنکونکي موخه ده، په هغه کې چې دی (پوښتنکونکی) هغه (پوښتونکی) په مخامخ خبرو کې راگير کړي يا راوښيي. له دې امله اريستوتلس په دې اند دی، چې په ديالکتیکي يود بل سره يا يود بل مخامخه خبرواتروکې سم انديزه پایونه تمرین شي يا تمرین کړي. په دې موخه نو تيزې د يوې غوښتنې راوړنه ده.

کله کله تيزې د ډېرو له پاره يو اورلگيت دی، لکه په ۱۵۱۷ ز کال کې د مارتین لوتر ۹۵ تيزې د هغه وخت د کلیسا په هکله (په دې به نورې خبرې نه کوم، خودا به په یاد راوړم، چې دې تيزونو يواوړد جذگ منځ ته راوړم).

ایمانول کانت په څلورو Antinomien der reinen Vernunft په سوچه رښتيا انتینومیو(که وخت وو،نودابه هم وليکم. پوره په زړه پورې دی) کې تيزې د انتیتيزې سره مخامخ کړه يا مخامخ وليکله. کانت د دې له پاره دليل راوړ، چې سړی تيزې همداسې انتیتيزې ښه مدللې کولی شي. له دې امله نشي کیدی چې تيزې او همداسې انتیتيزې سمې وي. له دې زیات سړی اړینډوله د هوبنیارتيا په مخامخوالي يا تضادونو

..... V .....

کې راگير کيږي، که دا په ارواح باندې، دا نړۍ په ټوله کې يا خدای(ج) (پسې) فکروکړي او د بیلگې په توگه د خپلواک غوښتنو(تيزې) يا د دیترمینیزموس(ټاکلتيا يا ټاکلوالی) Determinismus) انتیتيزې) دليل راوړلشي.

- دیترمینارې، کره کونه، پولې ایښوونه، رابندونه(محدودونه)) داسې اند دی، چې ټولې پېښې - په ځانگړې توگه راتلونکې هم- د دمخه ورکړ شوو شرایطوسره یواځني کره - یا ټاکلشوي دي. مخامخ تیزې ((Indeterminismus)) په عقیده ده، چې ټاکلې پېښې شته، چې دوی نه یواځني د مخه ورکړشووشراطو له خوا ټاکلي دي، بلکه ناتاکلي دي.

پوهان گوتلیب فیښتې Johann Gottlieb Fichte یې په مخامخ د ټولو پوهنیزپوهنو (علمي پوهنو) بنسټ Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre د سینتیزې له لار برابر د تیزې او انتیتیزې په مخامخوالو (تصادونو) کې لټول کیدی شي. فیښیتې د تیزې، انتیتیزې او سینتیزې لوبه د کلیمو یا ویونو زه او نه- زه مخ ته کړه.

Synthese سینتیزې (یوناني: رایوځایکونه، یوځای ایښوونه، ترنه): سینتیزې د دوه یا ډېرو توکو(جوړښتبرخې) و یوه نوي یوون یا یووالي ته یوځای-ایښوونه په نڅښه کوي.

انتیتیزې Antithese

دا د انتیتیزې وی یا کلمه په ټولیزه توگه یوې پیلغوښتنې ته یو مخامخغوښتنه په نڅښه کوي. له دې سره دوه ویونه، کلمې، جمله- یا غونډالیرخې یا غونډالې- یود بل سره مخامخ کیري، چې په خونديونه یا منځپانگه یا موخه کې یوبل ردوي.

پېژند: یوه انتیتیزې څه شی دی؟

په یو له بل توپیردونکو بڼو او اووښتونو یا بدلیدونو یو ژبنیز پیداېښت، په هغه لاندنۍ سطحه یا هواره، د دوه یوبل ردوونو ویناوو یو مخامخوالی دی. د نورمال ورځنیوویناو پرته یا څنگ کې له ټولو د مخه ورکړ شوي شعر کې را پیداکیري، چې زیات وخت هلته ځای په ځای کیري، د دې له پاره چې یوه خونديونه یا یو څه غوره راوباسي یا راوتلي وښايي.

تنظیمکونه: دا چې انتیتیزې د اوکسیوم او چیازم پوښتنې-ځواب موادو سره خپلوانه ده، نوایرین بولم، چې په یوه جدول یا لښتکي

کې دوي سره مخامخ کړو، نو د دې دريو ريتوريکي موادو اود هغوي غوره پيژندنخبنو ته اړتيا ده.

..... ۸ .....

پوښتنه- ځواب(؟)..... بيلگه .....رامنځ ته کيدنه..... جوړښت
اوکسو مورو ن .....بربنډې پټې خبرې..... کم .....دوه مخامخو بونه
..... زيات په لوريک، .. ټرلي
..... لږ په شعر کې..... يولپسې راځي
چيازم. ... نن لا نه ..... زيات په لوريک .... دوه جملبرخي
همغه له سره
..... مگر هوسباته.....اولر کله، کله په شعر کې... يود بل مخامخ
پرلپسې راځي،
..... خوندي وينا توانمنده
کيري.
انتيتيزې...اند غوښتونې ده.....زيات.....دوه مخامخ منځپانگې
.....خو غوښتنه کمزورې...زيات په شعر،... سره مخامخ کيري
..... په لوريک هم.....
په پورته کې به يو څه لږ روښانه کړو:

د انتيتيزې بڼې:

دا يوه لار ده، (نسبت استثن) و ځانگړنوالي ا ته يا دا يوه لار ده و
ځانگړوالي ته، چې دا درې پيژندنخبنې هممهال وکارولشي.
دا چې وی انتيتيزې خورا ډېر خونديونې لري لکه دا خپلوان
ويونه، کوم چې په لښتکي کې ښوول شوي، نو د انتيتيزې
دنه- کاتيگوري ته اړتيا ده.

۱ - ناسمه وينا د سمون سره

بيلگه:

تيزې: ورځ ښکلې ده، ځکه چې لمررون بربښي.

انتیتیزی: دا ورځ خو ښکلي نه ده، پای یې(بالاخره) (ورینگی) وریري.
 دا چې لومړې وینا کې رښتیا نه ویل دي، نو په دویمه جمله کې د
 یوه سمون په مرسته رد شوه.
 د غبرگوالي سره ګډوله کونه
 بیلګه: په کینه کیدل یا قهرېدل لنډ دی، پښیماني اوږده ده.
 (فریدرینس فون شیلر. زنگ)

..... ۹ .....

د غبرگونوالي سره شاعر غواړي خپله وینا لاندېکرنسيزه(د لاندې یې
 کرنه راکاړي) کړي، چې دوه منځپانګيزې یوبلر دوونکي شيان
 یو د بل مخامخ ځای- په-ځای کړي.

۳ = ګډوله-کونه د چياموس سره
 بیلګه:

هنر اوږددی

او لنډ زموږ ژوند دی.

(یوهان ولفګنگ فون ګوټې، فاست کې)

د ژوند لنډوالي غمیزه شاعر لیدورکوي د هغو شيانو مخامخ، کوم چې
 ژوند ارزښته او ښکلی کوي. له دې سره دی د دواړو توکو
 منځپانګيزه وینا جگوالی ته رسوي. د دواړو بیتونو څلورلاریز-یا
 صلیبي ډوله ودانولو له دې سره د ویونکي غمجن حالت
 لاندېکرنسيز کوي.

یادونه: لږ تر لږه په الماني ادبیاتو کې چې یووی یا جمله یا لنډ څه
 چې غوره وي، له دې څخه لاندې کرنه راکاړي، چې ما دې
 ته لاندې-کرنسيز یا لاندېکرنه کیدونکي او... ویلي. تاسو یې
 چې هرډول بولی.

ډاکتر ماخان میری شینواری

Hypothesis هیوپوتیزی

د مخه راوړنه:

ما خپله لیکنه د الماني ادبیاتوڅخه رانیولې او له دې امله به نومونه هم له المانی رانیول شوي او یا الماني وي.

زموږ ستونځې دا هم دي، چې مورد ډېرو مسلکي لاتینویونوسره بلد نه یو او داسې په سم اندیزډول یې هم نه پوهیږو، موریواځې داسې نږدې اندول ورته ټاکلی شو او یا شننیزه روښانه-ونه یې ورکولی شو. ځنې مسلکي د مانا ډک ویونه دي، چې په عربي (په بخښنه په عربي مې ځکه ولیکله، چې موردا سې ویونه تل په عربي ژباړو) ژباړه یې ناشونې او ناموخه-وره ده. داسې نومونه باید که روښانه نه وي روښانه شي اوهمغسې وکارول یا راوړل

..... ۱۰ .....

شي. دا په ټولو پرمختللوژبوکې همداسې دي اوژباړه یې د یوه وي سره نه کیږي، دا یواځې روښانه کیدی شي، چې یوه بیلگه یې هیوپوتیزې ده.

د پوهنیزو، داسې ویونو د ښه پوهیدنې له پاره، چې روښانه – ونه یې په یوه پښتو اندول وی نه کیږي او باید روښانه شي، زما وړاندیزدا دی، چې دا دې ځانله، خانله وڅیړل شي او چې د یوې څیړنې له پاره دبل وی پوهیدنه اړینه وي، هغه وی دې هم همدلته ورسره مل او لنډ وڅیړل یا روښانه شي

دا ټولې خبرې اوږدې څیړل دفیلسوفانو اوژبپوهانو کار دي، زماله پاره یې لنډه اړینه روښانه ونه بسیا کوي.

هیوپوتیزې

یوه هیوپوتیزې (زړه یوناني او پسې لاتیني څخه ده، الماني **Hypothese** انگرېزي *hypóthesis*) د یوې سم انیدیزې وینا په بڼه فرمولبندیزه نیونه ده، چې سمون یې سړی شونی یا کیدونی نیوی یا بللی شي، چې دا لا تراوسه ښوول شوی همداسې *verifiziert* (۱) نه دی. هیوپوتیزس باید د هغه له لاس ته راوړنو په بنسټ د ازمایلو وي، چې هغه د لاس ته راوړنې پسې یا له امله ښووالکیدي - ....یا

رد کیدی شي. د هیوپوتیز د فرمولبندي کولو له پاره ورځنی یا مروجه ده، چې شرایط ورکړلشي، چې د هغو لاندې دا باور لروډی شي. دا د یواځني سماندیز اړیکو سره کیدی شي، په لاندې توگه:

،، تل که....، نو ....،،

(۱) وریفیکیشن Verifikation د یوه گومانی یا غوښتونې شیحالت ښوونه ده، چې رښتیا وي (نوره روښانه-ونه هم لري،خوزمورله پاره دابسیا کوي).

هیوپوتیزې Hypothese د پوهنیزو کارونو په چوپړکې ده لکه د بچلر، ماستری اوډاکتری تیزسونه.

یوه هیوپوتیزې یوه اړوندوالی، یوه نیونه همداسې یو گومان دی.

دا پورته یاده شوې ،، نیونه،، په دې مانا نه ده، چې د هیوپوتیزې انډول دې په عربي فرضیه وي، چې پښتو انډولی یې نیونه ده.

د هیوپوتیزې بیلگې:

..... ۱۱ .....

هرڅومره چې دفتر تیاره وي، تر هغې همکاران تولیدوونکي یا جوړونیکي دي.

دا یوه هیوپوتیزې ده :

هیوپوتیزې ته د دوه شي ځانښوونو یا - حالتونو منځ کې د لار سره سم گوماني اړوندوالي وايي(افاده کوي). دا د پوهنیزو پرابلم انځورولو کارونو یو څه وختیز ځواب دی.

هیوپوتیزس د پوهنیزو کارونو کره برخه نه ده. هر پایکار د کشف پوښتنې ته اړتیا لري، په داسې حال کې هیوپوتیزې ته هغه وخت اړتیا پېښیږي، چې پخپله یو تجربوي کشف (څیرنه؟) کوي.

هیوپوتیزس د یوه خپلواک اووښتونې(مجهولې یا واریابلې) - سرچینه -اویوه بلواک اووښتونې - گوماني اغیز دی.

د هیپوتیز بیلگې:

چې دفتر هرڅومره کړکی لري، هممهغومره همکاران تولیدوونکي یا جوړونکي دي.

خپلواک اووښتونې

د کړکیو گڼون (تعداد)

بلواک اووښتونې

د همکارانوتولیدوالی یا جوړښتوالی.

د هیپوتیز ډولونه:

دوه ډوله هیپوتیزس شتون لري: لوریزې اونالوریزې هیپوتیزس.

نالوریزه هیپوتیزې

د نالوریزه هیپوتیزې سره ته په ریښتونې تصدیقوې، چې یواړوندوالی شته، مگرته لور نه کره کوي.

د نالوریز هیپوتیزې بیلگه:

د کړکیوگڼون د همکارانو په تولیدونې یواغیز لري.

..... ۱۲ .....

لوریزه هیپوتیزې

د دې په خټ یا مخامخ په لوریزه هیپوتیزس کې په دې اړوندوالي یوه لورشته. د بیلگې په توگه: مثبت یا منفي.

د لوریز هیپوتیزې بیلگه

د کړکیو گڼون د همکارانو په تولیده-ونه مثبت اغیز لري.

لوریزې هیپوتیزې د پوهنیز کارله پاره زیات وخت موخه- ورې دي، ځکه چې دوي ویناتوانمندی دي اویوگه تجربوي خونديونې لري.

ایا ستا پایکار (پاکارگوره د کار پای نه دی) یا د کارپای بې له ناسمون
دی؟

د منځ-ارزښت له مخې یو پایکار په هرو زرو ویونو کې ۱۵۰ ناسمونه
لري.

په تجربوي پوهنه Empirische کې هیوپوتیزې د نیونې ځای لري،
هغه چې په ورځنۍ توگه د دېدوکتیو-نومولوجیکي مودل پسې باید
وازمایل شي. له دې سره لیدل شوي داتای باید په هیوپوتیز
وکارول او وازمایل شي او لیدلې پېښې یو د بل سره سروخوري یا
یوڅرې شي. که سره یو څرې شي، نو له دې سره هیوپوتیزې
باوري کیري یا باوري ده.

یادونه یا روښانه - ونه: دېدوکتیو-نومولوجیکي مودل das
Deduktiv-nomologische Model (لنډ: DN-Model) د یوه کوزال
Kausalität د بنسټ یا سرچینې او اغیز منځ کې اړیکې) د گډو
اړیکویونو د پیداېښتي ژبې له لارې د پوهنیز روښانه - ونې فورمال
جوړښت دی.

**یادونه: دا تجربوي پوهنه د نیونې ځای نیسي، خونپونه نه
ده.**

په یوه سم اندیزه (منطقي) خبرواترو کې یوه هیوپوتیزې د
یوه دلیل نیونه) فرضیه (زړه مې نه غواړي، چې په نوکانو یې
ورسره ولیکم)) ده، چې د هغې رښتیاوالی لومړی په نوکانو
کې رابند شي.

په شمیرپوهنه کې:

په شمیرپوهنه کې د هیوپوتیز کلمه په سرچینه کې
نابنولې بنسټونه په گوته کوي یا ټولیزپرنڅیپونه، له
کومو چې شمیرپوهنیزې غونډالې یا جملې راوځي یا
رابیلیري. دا چې دا پرینڅیپونه د اکسیوم په څیر کارولکیري،
د دې له پاره د رښتیا شرط نه کارولکیري. دا لار یا قانون
دی. له دې سره تړلي پایلاسته-راورنې دېدوکتیو دي.

..... ۱۲ .....

دا د ابسترکشن Abstraktion وی د یوگیزوالو لري کول یا پرېښوول یا
ترې تیرېدل او یوه ټولیز یا ساده ته یې بیول زیات وخت د ایندکتیو اند

پروسه په ګوته کوي. د دې په څنګ کې ددې کلیمې ځانګړې کارونې یا استعمال په ټاکلو یوګیزو پوهنو اویوګیزوتیوریو کې شته.

دېدکشن Deduktion ، دېدکشنې متود یا دېدکتیوي پایونه هم، په فلسفه او په سم اند کې د ورکړل شوې نیونې (پرېمیس Prämissen) یوې پایون-لاسته راوړنه ده په سم اندیز اړینه نتیجه. دېدکشن همغه د ارستوتلس په زمانه کې پایونه پیژندل شوې وه د ټولیزڅخه په یویز (ځانګړي) ، دا په دې مانا چې د خویونو میراث، چې د یوه ګروپ ټولګریبې لري، په یوه اصلي برخدېرې (سبست) او یوګونو توکو ته هم ورل کیږي. اریستوتلس انکلوسیون د ټولیزوویناو لاس ته راوړنه له یوګونحالتونو څیړنو، او اېدکشن Abduktion یا اېاګوګې Apagoge مخامخ، کره کونه، دا چې ټاکلي یوګونې یا یویز حالتونه د یوې ورکړ شوې یا تراوسه کشفکونکې ټولیزې لارې (قانون) لاندې راځي.

پایونه په خورا ښه روښانه-ونه یو اېدوکتیوي abduktiv پای دی، چې د هغه سره یوه ټاکلې هیوپوتیزس د نورو هیوپوتیزسو په مخامخ ځانګړې یا اعلا وګڼل شي.

اېدکشن Abduktion : یوه مخ ته پل یا کرڼه یا مخ ته تګ دی، چې په هغه کې تشریحي یا شننیزه هیوپوتیزې جوړیږي.

د کانت د هیوپوتیزې سره د حکم ښه:

د المان فیلسوف امانول کانت په خپل د قضاوت کریتیک کې څلور تلنارې د تیورتيکي ښوونې له پاره توپيروي.

۱ – سماندیز په سختی پایلاسته-راوړنه (د بیلګې په توګه د دېدکشن له لارې).

۲ – د انالوجي یا ورته-والي کارونه

۳ – رښتیاوالي اند

۴ – هیوپوتیزې د ممکنه روښانه-ونې بنسټ یا دلیل.

د ده له انده په رېښتونې هیپوتیزې لومړی فقط یو له څلورو امکاناتو دی، چې یوه ښوونه پیدا کړي، خو دی د یوې هیپوتیزې سره لږڅه غوښتنه وړاندې کوي، ، له دې باید لږترلږه د امکاناتو پوره ډاډ وي،، په قانون یا قضا کې هیپوتیزې په یوه شرطی جمله کې فرمول بندي کيږي.

..... ۱۴ .....

په دې کې دا جوړښتونه خوندي دي :

که X ، نو Y

یا هم هر څومره X ، همغومره Y .

هیپوتیزې پوښتنې نه دي، بلکه ویناوې دي. وهڅیره، چې دا داسې ټیک فرمولبندي کړي، چې شونتیا یا کیدنوالی یې وي.

بیلگه د که - نو- فرمولبندي

که په دفتر کې زیاتې کړکۍ شتون ولري، نو همکاران ډیر تولید کوي.

بیلگه هرڅومره - همغومره - فرمولبندي

چې هرڅومره ډېرې کړکۍ چې دفتر کې شتون ولري، همغومره هکاران ډېر تولید کوي.

د هیپوتیزس ازماښت:

که تا یوه هیپوتیزې چمتو کړې وي، باید دا اوس وازمایې او د هغې په رښتیا ارزښت یې هم وازمایې.

- که انتظار مو رښتیا شي، کیدی شي اړونده هیپوتیزې رښتیا وپېژندل شي.

- د دې مخامخ که انتظار مو رښتیا نه شي، نو هیپوتیزې، چې وینه یې (افاده شوې) شوې ناسمه وپېژندل شي.

د Verifikation مخامخ Falsifikation: ناسموالي پيژندونى يا ناسموالي پيژندل د يوې وينا ناسموالي بنوونه، دا په دې مانا چې يوه وينا د بنوونې له لارې ناسمه راوځي.

روزنکشفونه يا روزنمېندنه.

--- ،، که هرڅومره ډېر زده کوونکي په ټولگي کې وي، هممغومره د زده کوونکو د زده کولو توان ټيټيري،،، .،، که درسخونديونه د ازموينې له پاره نه وي، نوزده کوونکي دا درس زر له ياده باسي،،،.

..... ۱۵ .....

لومړۍ نيوونه د ټولگي لويوالي اوزده کوونکو اود زده کوونکو توان اړوندوالي په يوه لور د هرڅومره - هممغومره - وينا په گوته کوي. دويمه د که - نو - وينا يو شرط ورکوي.

د هيوپوتيزې ستاتيستيکي آزماېنت

ته امکانات لري، چې هيوپوتيزې ستاتيستيکي و آزمايې. د دې له پاره ته يوه صفر (H0) هيوپوتيزې او يوه مخامخ تيوپوتيزې (H1) ليکې.

بيلگه H0 :

د کرکيو گڼون د همکارانو په توليد يو اغيزنه لري،

بيلگه (H1)

د کرکيو گڼون د همکارانو په توليد يو اغيز لري.

صفر هيوپوتيزې له دې مخ ته ځي، چې کوم اړوندوالی نه شته او مخامخ هيوپوتيزې بايد و آزمايل شي. ستا مخته يوه لړۍ ستاتيستيکي هيوپوتيزازمايېنې مخ ته پرته دي، چې هيوپوتيزې فريفيخېر کړې.

په افغانستان کې د روغې راتگ

راځی لنډ په گډه د هیوپوتیزو په مټه وڅیرو، چې په افغانستان کې روغه څنگه راتلی شي؟

دا څه چې مور دلته څیرو، دا به یو لنډیزوي، چې د پوهنیز کارخونډیونه دې هرورمو نه وي، خو هغه کار به په داسې هیوپوتیزو ودان وي.

د دې له پاره هیوپوتیزې راورو او رښتیا یا سموالی یا کیدنوالی یې بیا ښایو.

لومړی: که طالبان او دولت سره خبرو ته کینې، نو روغه راځي.

دویم: که طالبان او امریکا سره خبرو ته کینې، نوروغه راځي.

..... ۱۶ .....

لومړي حالت ته: که د طالبانو او دولت همغږی سره امریکا همغږې نه وي، نو روغه نه راځي.

دویم ته: که د امریکا او طالبانو سره حکومت نه وی همغږی، نوروغه نه راځي.

اوس دې نوې هیوپوتیزې ته:

دریم: که طالبان، حکومت او امریکا خبرو ته کیني، نوروغه راځي.

دریم ته: که دا همغږي منځ ته راشي- بېله کوم زور- نودا بیا پخپله روغه ده.

څلورم: که حکومت پرته له نورو افغانې ډلو له نمایندگانوسره طالبان وگورې، نو روغه منځ ته راځي.

دا هم ځکه نارښتیا ده، چې:

یو: که حکومت ورسره همغږی نه وي، روغه نه شته.

دوه: دوي د افغانستان خلکو ته مسئولیت نه لري، نو کیدی شي څه چې کوي يواځې د ځان په گټه به يې وي.

دوي له دې امله د روغې پروسه کې فعاله ونډه نه شي لروډی.

پوهنيزه تيزې Wissenschaftliche These

په پوهنتوري کې د تيزې بڼه هيوپوتيزې ده.

يوه پوهنيزه تيزې يوې ځانگړې لا رې ته نه ده اچول شوې.

د دې له پاره چې په پيداېښتپوهنه کې د تيزې منل په پوهنيزه چاپيريال کې جگه کړو، بايد تيزې

- يو روښانه او ټيک پيژندل شوی حکم يا پرېکړه وي،

- ناسمبنوونيزه وي،

- د خپلې انځورونې په ترڅ کې کټمټ پاتې شي،

- هيڅ بله منلشوې تيزې رد نه کړي،

..... ۱۷ .....

- هيڅ بله منلشوې تيزې رابنده يا محدود نه کړي،

سم انديز مخامخ ونه لري يا خوندي ونه لري،،

- د پسې ازماېښتور واقعيت باندې ودانه وي،

يوه بيلگه يې د نيوتن د خوزښت له تيوري څخه د کپلر لار يا قانون دی د ستورو گرځنلار (قضيه).

په فرانسه کې تيزې د ډاکټري کار (Dissertation (*thèse de doctorat*))

ته وايي ورته نږدې لکه تيزس *thesis* انگلستان، المان اونور ژبوکې.

هغه کلیمې، چې داسې لږ روښانه-ونه يې اړينه

Stilmittel د خبرو له پاره د خبرو مواد:

ژبه کړی شي ډېر ريتوريکي خبرمواد (د خبرو مواد) ولري، چې له هغې گټه اخستلی شو د دې له پاره ويونه چې په ژبنيز جوړښتونو کې ورکړل کيږي. دا لږ ستونځمنه ده، چې شعرشنه او کورکارکې دا متمن موخه-ور وټاکو.

ژارگون Jargon **يوه ځانگړې ژبه همداسې وينا- يا وينډول په نخښه کوي.**

ريتوريک **Rhetorik** د خبرو هنر

Oxymoron اوکسومورون:

اوکسومورون د يوه خبرموادو(خبرو مادو) په څير ، په ټولډولونو ليکنو کې کارونه ميندلی شي. له دې امله ځانله په لوريک رابند نه دی، بلکه ايپيکي اودراماتيکي کارونو کې هم ميندل کيږي.

Paradoxon: زيات وخت پارادوکسون د اوکسومورون سره بدليري(،،، زه توانمند يم نسبت هغه خورا توانمندته،، هغه بيعقله دی و هغه ډېر بيعقله ته،،، ،،، يواځنی تل پاتيکيدونکی بدلیدنه ده،،)، د دې مخامخ دا اوکسومورون ويونه په برکې لري، چې د خونديونې يې يوبل ردوي(،،، بې وينې تويولو جنگ،،، سوله ييز انقلاب،،،

اوکسيومورون له خبرو او ورځنی

دا لږ ډېر دي

۱۸ .....

دې ډک يا زه غريب کړم

دا بیره له تلوار سره

تور سپين

کونتردکشن ادیکتو د اوکسومورون په څير

خونبي درد

تور شيدې

گرده څلوری(مربع)

يا گونگې چغې

بې غره چغې

DerChiasmus چيازم:

چيازم خبرومواد (د خبرو ماده يا مواد) دي، چې مور ورسره په لوريك كې مخامخ كيږو. دلته برابر ارزښته ويونه، برخغونډالې يا غونډالې په تړليپرليسي ډول چليپاډوله يا څلورلاريز سره مخامخ تنظيميږي. دا په دې مانا، چې چيازم د دې توکو يوه څيره - هندارونيز نظم دی.

ماته ژبه کرانه ده   کرانه ده ژبه ماته

دا يې هغه چليپا - يا اټيران ډول ليکنه يا که غواړي- څلورلاريزه ليکنډول

ماته ژبه کرانه ده

کرانه ده ژبه ماته

پای یادونې:

- په دې ليکنوکې زيات ويونه راځي، چې په پښتو مانا يې ستونځمنه ده او روښانونه غواړي. زه به وهڅيرم يا هڅيدلی يم، داسې په يوه يا څو ليکوکې يې داسې لنډه روښانونه او پيژند وليکم، خوزياته شننه به ورسره نه وي، ځکه، چې دا هريو وی په خپل ځان کې يوه پوره ليکنه ده.

- ځنومسلکي ويونومانا کولوکې به دا ستونځې وي، چې ټيک مانا يې نه شو ورکولی يا نه ورکول کيږي، خوروښانه به يې کړواويا به ورته نږدې گډوله-وی وکاروو.

..... ۱۹ .....

- زه خو د داسې ليکنوسره نوی يم، خو باور وکړی، چې هره غونډاله له الماني په پښتو انډول ليکم، خوند ترې اخلم.

- هره ريښه يو ځانگړی خوند لري او څوک چې له يو څه سره داسې لږ په اړيکو کې راځي، نو نوره مينه يې هم ورسره پيدا کيږي.

- زه پوهيرم، چې زموږ ډير هيوادوال له ماڅخه په دې نښه پوهيري اوډېر څه به يې ليكلي وي، خوهر څوک يوه د ليکلوڅانگړې لار لري، چې دا په پوهنه کې پخپله يو مرښت دی.

- زه چې موخه-ورې غونډالبراطولوم يا د همغهې ليکنې رازباړم، نو کوبښن کوم، چې منځپانگه يې راڅخه خرابه نه شي او دا کار پوره ستونځمن دی. که غونډالې کله، کله دې، هيدنوستونځې لري بخښنه به راته کوی.

- زما بله ستونځه داده، چې دا هرڅه په پښتو وليکم، نو دا هم يوساده کار نه دی، ځکه ژبه مو د ډېرو شيانو اوپه تيره بيا په پوهنه کې نابله ده.

راټولوونکی: ډاکتر ماخان ميری شينواری

،،Die Antinomien der reinen Vernunft

د سوچه هوبنيارتيا يا فکرتوان انتينومي،،

د ايمانوبل کانت ليکنه.

يوه د مخه راوړنه:

۱ - ما په يوه د مخه ليکنه کې دتيزې او انتيتيزې باندې خبرې گړې وي او هلته د انتينومي وی يا کلمې سره مخامخ شوم، لږورته کونجکاوشوم، ومې غوښتل، چې دا هم گرانولوستونکوته له الماني پښتوکړم. نه پوهيرم، چې موربه څومره ددې ،، د کانت،، د ليکنو سره بلد يو، خو زه ورسره سوچ بوج نوبوم، نو ماته يې له دې امله په پښتوکولوپوره ستونځې جوړې کړې، ډېروهخيدم، چې خپل د ليکنې اوژباړې هنرڅخه کار واخلم، خوبيا هم نه پوهيرم، چې څومره به مې پوهور ليکلي وي. تاسو درانه فلسفيپوهان دې مرسته وکړي، چې دا زما نيگرتيا پوره کړي اوکه هر ډول مو خوښه وه.

۲ - زما له پاره دا فلسفي مسلکي کليمې يا ويونه په پښتو هم پوره ستونځمن دي يا وو، هيله مې ده، چې داسې نيمه نيمخوره به مې يا لږترلږه د پرې پوهيدنې پښتوکړي وي، دا په دې مانا، چې پښتو اښودل به يې ورنږدې وي، چېموخه ترپوپوهيدلی شو.

۳ - زه مسلکي نه يم، خودا چې دا د تيزې او... تر انتينومي پورې خبرې اترې مې خوښې شوې، ومې غوښتل گرانو هيوادوالو ته يې وړاندې کړم، هيله ده، چې که داسې نورې ليکنې مولوستلې وي، دا مو هم داسې لږڅه دپام وړ وگرځي.

،، د سوچه هوبنيارتيا يا فکرتوان انتينومي،،

د سوچه هوبنيارتيا انتينومي (يوناني انتی،، مخامخ،، نومي ،، لار يا قانون،،) د هوبنيارتيا يا فکرتوان پوښتنې ته سم انديز يا منطقي ردوونکې ځوابونه دي. ايمانوبل کانت دا د سوچه هوبنيارتيا کرتيک په ترانسخندنوالي ديالکتيک کې و څيرلې يا خبرو ته را واچاوه.

der Kritik der reinen Vernunft Transzendentalen Dialektik

(Vgl. Immanuel Kant: AA III, 281–382)

د سوچه هوبنيارتيا کرتيک په همغه د مخه د لومړي چاپ په وينا کې کانت ليکي:

،، د خپلې پيژندنې په ډله کې (هم انديزه ډله) انساني هوبنيارتيا يا فکرتوان يو ځانگړی برخليک لري:

دا چې دا (يعنې هوبنيارتيا يا فکري توان) د پوښتنوله لارې زوريري، هغه چې دی (دا فکري توان يا هوبنيارتيا) يې نه شي ردولی: ځکه چې دی له پيداېښته پخپله هوبنيارتيا يا فکري توان له هغه نه شي تيرېدلی، چې گوندي دا هغه ته ځواب نه شي ورکولی، ځکه چې دا د ټول انساني هوبنيارتيا يا فکريتوان له منځ پانگې اوړي.

د کانت له مخې اړينډوله هوبنيارتيا يا فکرتوان دې ته مائل کيږي، چې زموږ د خيال او قضاوت يو رايوځای شوی - يا راټول شوی يووالی ولټوي، چې له دې سره د پيژندنې د باوريکيدنې ورشو پراخه کړي. له دې سره دی د اصولو (پريخيپ) يا فکر(ايدې) يا نظر قضاوت ته راهڅوي، چې دا د ممکنه تجربو ورشو پرېږدي:،، ترانسخندن قضاوت،،. دا چې يو سوچه فکري توان يا هوبنيارتيا له تجربې د مخه شتون لروده، چې د دې قضاوت توان له مخه لري، نويواځې د فکري توان يا هوبنيارتيا، ردکيدونکي يا انتينومي او ناسمون، چې له دې سره منځ ته راتلی شي، رابرسيره کړي(راڅرگند يا رابريند کړي).

د دې پیژندتوان - یا هونبیارتیا کریتیک ،، د سوچه هونبیارتیا یا فکرکولتوان،، یوه برخه جوړوي ، چې د یوې ،، ټوله نړۍ،، فکر د یو شي یا مضمون په خیر لري.

یوگونې انتینومي

د کانت له مخې یوگونې ،، ردونخبرې یا ردونبخت،، یا انتینومي د تیزې او انتیتیزې په بڼه په لومړۍ سر کې یو د بل مخامخ ایښوول کيږي یا راوړلکيږي. له دې پسې بیا د تیزې او انتي تیزې له پاره یوه ښوونه سرته رسولکيږي. په ښوونه کې هر وار یوه یادونه تړلکيږي

..... ۲۱ .....

یا راوړلکيږي، چې د ردونې منځ ته راتلنه روښانه کوي او د هغه اوبیونې یا حل وړاندې کوي. دا د کاتیگوري سرلیک پسې ځي یا تعقیبوي.

تیزې او انتیتیزې یې دي:

Antinomien der reinen Vernunft nach Kant (B454ff)

د سوچه هونبیارتیا یا فکري توان انتینومي

(د کانت له مخې یا اند یې (اوبیونه یا حل:

دا یو د بل سره مخامخ درېدلې تیزې او انتیتیزې د کانت له انده له تیزې او انتیتیزې څخه د کومې په ګټه پرېکړه نه شي کولی. د دواړوله پاره یو دلیل پیدا کیدی شي، چې د کانت د منلي قانون یا لار له مخې د ټولیزسم اند یوه اړینکیدونکې څرګندېدونکې ښوونه ورکوي. دا چې یو د بل ردکیدونکي اړینکیدو رامنځ ته کيږي، کانت له انتینومي

غږیږي .د هوبنیارتیا یا فکرتوان ناسمه کارونه په ورځني میتافزیک کې
د کانت له انده د یو د بل ردکوونکو قضاوت(پرېکړې) کونې) میتافزیک
کریټیک دې وکتل شي (په ګوته کوي

دا پورته راپورته شوې پوښتنې د کانت له اند یواځې د
ترانسڅندنټلفلسفې له لارې اوبی کیدی شي:

..... ۲۲ .....

که هوبنیارتیا د پیژندنې دواړه سرچینې، پوهیدنټوان Verstand او
احساسیدنوالی Sinnlichkeit په پام کې ونیسي اودهغو هره برخه
سره توپیرکړي، نوسړی په پام کې راوړی شي، چې دا وی،، نړۍ،، په
تیزې، انتیتیزې او ښوونو کې، زر تجربوي د را ټولې شوې کلیمې یا
وی د ټولبرېښیدونکو څرګندېدنو، زر،، اینتلکتول،، د ټولو الاتو د یوه
سیستم په څیر وکارول شي .بې له دې یو د بل له بدلیدونو سره د
دواړو انتینومیو تیزې او انتیتیزې په برابرډول ناسمې انځوریري، د
دریمې اوڅلورمې انتینومي ممکن دواړه د نړۍ-کلیمې د همغه یوه
څخه د دواړو کارونډول رښتیا راووځي .د دریم داسې په نامه
خپلواکوالي انتینومي کانت ته اجازه ورکوي، چې په خپله کارنده یا
عملي فلسه کې ازادي د پوستولات (Postulat)،، تل رښتیا وینا،، وینا
چې تل رښتیا نیولشوي وي یعنې تل رښتیاوي (په څیر رامنځ ته کړي.

له دې پسې راپرته:

ځنې ويونه، چې گومان مې دى اړين وي، دلته داسې لږ د پيژند له مخې يا سره روښانه كوم.

Postulat: وينا چې تل رښتيا نيولشوي وي يعنې تل رښتياوي.

Kausalität کاوزاليتي

..... ۲۳ .....

کاوزاليتي Kausalität په ټوليزه توگه په ژبکارونه او همداسې فلسفه کې د سرچينې او اغيز اړوندوالی په نخښه کوي، کوزاليتي ته سنونوم ،،سرچينه-والی،،.

ساده بيلگه:

دا چې ورنښت وړېدلی دی، سرکونه لاندې دي.

کتنه يا ژورکتنه : Einsicht کتنه يا ژورکتنه دې په ورځنې ژوند کې دا وي، چې د يوه شيورشو خويونه، اړوندوال او اړیکې ذهني ټيک وپيژندل شي، فکري راوښول شي او شي ډوله سم وپوهيدلی -واخستل -يا ومنل شي.

پيژندنه: Erkenntnis

د پیژندنې Erkenntnis وي له پاره یووالیز پیژند نه شته . په لومړي راتنگ -یا نزدېوالي کې کیدی شي پیژندنه (اېرکنتنیس (د پروسې او لاس ته راوړنې د یوه د کتنې یا تجربې له لارې گټلې پیژندنه وینایو یا په نخبه کړو.

پیژندنه تیوري ۱) Erkenntnistheorie (د فلسفي بنسټور شو ده، چې د زده کړې یا پوهیدني له پاره یو بنسټنې د نیونو له لارې، د پوهنې او د باوري کیدنو منځ ته راتلونکې نورې بڼې په بر کې نیسي.

..... ۲۴ .....

له دې سره دا هم خپرل کيږي، چې څه اخلاق او څه (ځان ته (رواکول څه سرته رسوي او د گومان څه ډول د باوري کیدو په کوم ډول لیدو منځ ته راتلی شي.

۱) (پیژندنه تیوري او نه پیژندنه تیوري .دا دوه سره بیل څه دي.

transzendental ترانسخندنه

ترانسخندنه (transzendental لاتین *transcendere* له پولې ،، اوو بنسټه،، (د پیژندنه تیوري اړوندوالي د تجربو په)نسبت (کارول کيږي . دا په خیال کې راوړنې یا پیژندنې له مخې، کوم چې د ایمپیري تجربو له لارې لاس ته نه شي

راورلکیدی، د هغه باوریوالی مگر باید و نیولشي، چې د دې سره رښتیاخونديونه ولري او له دې سره پیژندل او پوهیدل شوني یا کیدوني وي.

د انسان فکریتوان پانگه، چې کتنه یا مطالعه یې لاس ته راوړي، اړوندوالی وپیژني، چې یو شی ونه گوري یا پام ته رانه شي، یو قضاوت په وکړی شي او پسې یوې کړنې پسې مخ کړي یا ځان لوریز کړي.

..... ۲۵. ....

د هونبیاړتیا **Vernunft** یا فکري توان وی په خپل نوي کارونه کې یو د فکر له لارې ټاکلې انسانی فکري توان **geistiges** انسانی پیژندنې ته بډایي په نخښه کوي یا بولي.

د سوچه هونبیاړتیا یا فکري توان انتینومي

دوېمه برخه / ایمانوېل کانت

د کانت سوچه هونبیاړتیا انتینومي کې دا لاندې د کانت تیزې او انتیتیزې په یوه لښتکي کې وې او هغه په لومړۍ برخه کې له تاند درنې پانې څخه په چاپ کې نه دې راغلي. دا دی چې په ځانله توگه تاسوته وړاندې کیري.

تيزې اوانتيتيزې يې دي:

Antinomien der reinen Vernunft nach Kant (B454ff)

د سوچه هوبنيارتيا يا فكري توان انتينومي

گڼه	تيزې These	انتيتيزې Antithese
۱	،، نړۍ په وخت کې يو پيل لري، اود فضا له مخې په پولوکې رابنده ده،،	،، نړۍ پيل نه لري، او په فضا کې پولې، په ځانگړې توگه هم د وخت په ليد او هم د فضا له مخې، ناپای ده،،
۲	په نړۍ کې يو هر يوځای شوی شی له ساده برخو جوړدی، اوهرچيرته دا شته نه د ساده په خير، يا دا، څه چې دې يوځای شوي دی،،	،، په نړۍ کې هيڅ يوځای شوی شی له ساده برخو جوړ دی (په نړۍ کې يوځای شوی شی له ساده برخو نه دی جوړشوی)، او هر چيرته په انځورونه کې نه-ساده شته (ساده نه شته)،،
۳	،، د پيداېښتي لار(قانون) له مخې کوزاليتي يوگونې يا يواځنی نه ده، له کومې چې د نړۍ څرکنديدنه رابيليدی شي. يوه بله کوزاليتي د خپلواکۍ له لارې د همغې روښانه- ونې د نيونې له پاره اړينه ده،،	،، خپلواکي نه شته، بلکه په نړۍ کې هرڅه ځانله او ځانله د پيداېښتي لارو يا قوانينو سره پيښيري،،

<p>،،هرچيرته ساده نه اړيښ شته شتون لري يا شته، نه په نړۍ کې اونه د نړۍ دباندې، پرته د هغه له سرچينې.،،</p>	<p>،،په نړۍ کې يو څه شته، کوم، چې د هغې برخه يا د هغې سرچينه ده،اوساده يو اړيښ شتون دی.،،</p>	<p>۴</p>
--	---	----------

نيونه، غوښتنه، ښوونه:

د دې نومونو سره مور تراوسه بلد يو: فرضيه، ثبوت، ځواب يا ښوونه.

دا ويونه، چې زه يې دلته اوس د گرانو لوستونکوسره شريکوم، زيات په شمير پوهنه کې کارولکيري، خو په ورځني ژوند او نورو پوهنو کې هم ورسره مخامخ کيرو.

زه زما ليکنې له الماني څخه راژباړم. زه باوري يم، چې له مانور تکره کسان شته، چې دا کارښه کولی شي، که دوي يې پخپله نه کوي، نوهيله ده، چې لرتلره خومرسته وکړي.

ورانديونه (preconditio لنډ: نيونه، فرضيه)

ورانديونه يو حالت او يا يو خوي دی، چې بايد پوره وي، له دې د مخه چې يو بل حالت، يوه کړنه يا يو بل خوي او يا يوه بله پروسه د ښوني شي يا وښول شي.

د بيلگې په توگه په يوه څه کې د ننوتنې منلو يا داخپلېدو اجازې د مستحق کېدو له پاره ازموينه زيات وخت يوه وړانديونه يا که غواړي فرضيه ده

يوه وړانديونه کېدی شي يواځي د يوه حالت يا يوه خوی يوه وړانديونه وي.

..... ۲۷ .....

په سم اند کې وړانديونه په لاتين کې د پريميس Premise په نامه هم بلل کيږي.

په شمېرپوهنه کې وړاندنيونه د يوې بنوونلارې يوه غوره برخه جوړولی شي

په دې توگه ايندکشن وړاندنيونه induction precondition
Induktionsvoraussetzung پایونه د ايندکشن بنوونه (the prove of induction) (د ځانگړو څخه په ټوليزو پایونه) پيل په نخښه کوي.

بېلگه: په ډېرو هېوادونو کې د تابعيت منلو لپاره په پوره سويه د ژبې زده کړه مخ د مخه وړاندنيونه ده.

په افغانستان کې د پوهنتون ننوتنې لپاره د کانکور ازموينه وړاندنيونه ده.

قضيه يا جمله:

جمله په شمېرپوهنه او سم اند کې يوه نوې پوهه يا پيژندنه ده، چې له اکسيومونو، ټاکنديو (پيژندونو يا تعريفونو) او څرگند جملو څخه فرمولبمدي کيږي. ددې لپاره، چې د يوې جملې وينا و منل شي يا وپيژندل شي، بايد و بنوول شي. که په کره توگه ونيسو نو دا يوې منلې legitimierte (قانوني) پرلپسې ټولگيز (صنفي) پريديکاتي سم اند د پایونې پرلپسې ده يا که غراری پایله ده.

بنوونه:

په شمېر پوهنه کې بنوونه د يوې وينا د رښتياوالي يا نارښتياوالي باوري راوبستنه (بنوونه) ده. دا د اکسيومونو، چې سر له سره رښتيا نيول شوي وي او نورو وينا و څخه، چې رښتياينه يې تياره بنوول شوي وي راوبستل کيږي.. دلته له اکسيوماتيکي **axiomatischen** بنوونې خبرې کوو.

شميرپوهنيز بنوونيزيات وختپه ورو، وروپلو د نورو غونډالويا جملوپه بنسټ سرته رسيري.

جوړښتيزې - او نا جوړښتيزې بنوونې.

شتونبنوونه:

شتوننبوونه چې ونبایي ده، یا یوه تلنلار ورکړ شوې، چې اوبی ته موبیایي، دا په دې مانا چې، یواوبی جوړیږي یا منځ ته راځي.

د یوه نه جوړښتیږي ښوونې سره د خوښو لړلوسره د یوه او بیشتون پای کیږي. کله ختیښاسیده نیونې کیږي، چې اوبیدې شتون نه لري. له دې ښوونو لاس ته نه راځي، چې سپری څنگه اوبی لاسته راوړي.

Behauptung (ثبوت) غوښتنه

غوښتنه (ثبوت) Behauptung یا ،، څرگند یا روښانه حکم ،، تضمین شوی قضاوت،، هم بلل کیږي، یوه جمله ده د ځانگړې مانا سره او له ویونکي څخه داسې ویل کیږي، چې ټولیزه او د تل لپاره وي. که د بېلگې په توگه څوک پوښتنې ته ، چې ایالندن له پاریس څخه لوي دی،؟

ځواب وایي: لندن په ۲۰۰۰ ز ک کې د پاریس څخه زیات اوسیدونکي لرل،، نو له دې سره دی غوښتنه رامنځ ته کوي.

یوه غوښتنه نه یواځې لکه (څرگندونه) وینه یوه جمله ده د ټاکلې خوندیونې (متن) سره، بلکه یو ټولیزه ه کرڼه کاروایي ده: د ویل شوې وینا لپاره یوه ټولیزه په اختیار کې نیونې (چې گوندې د ټیکوالي دعوا پرې شوي وي) باوري کیدنه. John R. Searl د دې لپاره د خبروکار "speech act" کلمه و کاروله.

غوښتنې کېدی شي ټیک (همداسې رښتیا) وي یا نارښتیا. دا له دې امله موخه ورې دي، چې غوښتنو باندې د منلو او ردونو له امله خبرې اترې یا که غواړی مباحثه وشي، شک

پرې راشي، ومنل شي یعنې تصدیق شي، چې زور پرې واچول شي، وښوول شي، رد کړای شي (یاني تضاد یې وښوولی شي).

د نورو ژبنيو څرگندونو څخه یې رابېلونه

غوښتنې (ثبوتونه) نه دي لکه دا لاندې:

۱ - په نیونو ودانې یا فقط نیول شوې یا نا جدي جملې. بېلگې په توگه په ادبیاتو، ژبتمریڼونه یا ټوکې ټکالې لکه (،، په یوه وخت کې یو پاچا وو.....،،)

۲ - پوښتنې، شک، گومان (،، نه پوهېږم، چې ایا دا با راشي،،)

..... ۲۹ .....

۳ - تیوریتیکي نیونې (،، نیسو، چې هر مالک د جگې گټې هلې ځلې کوي،،)

۴- امر (،، لاسونه جگ،،)

۵ - کلیمه ټاکنه یا نومینال پیژند: ،، د زیاتو اتومونو ټینګ ترنه دې ،، مالیکیول ،، و بلل شي.

۶ - د ځانیز خوند یا مزې څرگندونه (،، دا موزیک مې ښه راځي،،)

کومه گټه نه لري، چې دلته د رښتیا پوښتنه رامنځ ته کړو. دا ډول جملې له بله اړخه په ارزښت کېږي، د بېلگې په توگه موخه ورتیا، هنري خونديونه، مجلس ارزښت.

د غوښتنو ډولونه.

غوښتنې د خپلو منځپانگو له لارې په برخو وېشل کېږي، د بېلگې په توگه:

— غوښتنه، چې نړۍ څنگه جوړه شوې، داسې په نامه empirische یا په تجربو ودان، په رښتیا faktische یا مثبت

ښوونه(،، دا ونه له لسوکالو زړه ده،، ،، سرپ له وسپنې درانه دي،،). دا ډول غوښتنې تجربه- پوهنه ده، په ځنګرې توگه empirische ایمپریکي کارونه په پیدایښتې پوهنو کې.

— سم ادیز- شمیر پوهنیزې غوښتنې (،، د ۱۴۴ څلورۍ ریښه ۱۲ ده،،). دا د شمیرپوهنې او سم اند له ده.

— ارزښتيدونکي غوښتنې (،، سپين و برگ ته ښه باجه يا رباب وهي،،).

— يوه لار ، يوه کچه، اخلاقي غوښتنې (،، سپری بايد له دوي سره مرسته وکړي، چې بې له کومې تيروتنې يا ناوړه کړنې يا گوناوړ شي،،). دا ډول غوښتنې د نورماتيوي-يا مثبت اخلاق Ethik الې دي.

— hermeneutische روښانه، موخه ښوونيزې غوښتنې (،، د سپين بيرغ ښکاره کونه دا مانا لري، چې: ،، مورتسليم يو،،). دا ډول غوښتنې د ژب - او کلتورپوهنې الې دي.

د نني سايکولوژيکي يا دننه (ځان) کتنې غوښتنې
innerpsychische oder introspektive Behauptungen

..... ۳۰ .....

(،، زه د غاښ درد لرم،،، ،، گپينی خور خوند لري،، ، ، زه گورم، چې ترمومتر ۱۰ درجې خيلزيوس ښايي،،).

غوښتنې په نورو برخو هم وپشل کيږي په:

— غوښتنې په پخواني وخت کې په يوگړو يا ځانگړو پېښو، اوسمهال يا راتلونکو پېښو.

(،، گوښتې په ۱۸۳۲ کې ومړ،، که د گوښتې په ځای مې کوم افغان ليکلی، نود زېږېدنې يا مرگ ورځ مې يې بايد اسانه پيدا کولی شوی، دا چې دا مې نه شوکولی، اړ شوم همدا الماني پرېږدم. په خواشینی). دا ډول غوښتنې د تاريخپوهنې الې دي.

— د ټاکلو ډولونو شيانو شتون غوښتنه (،، په دې ځنگله کې ډينگری شته،،).

— په تجربوي قانونمندی يا لاراروندوالي غوښتنې (،، که څوک يوه کريستال گلنی په مرمړمکه وغورځوي، زړې زړې کيږي،،)

— د علتونو غوښتنه (،، سپی مړ شوی، ځکه چې هغه سرطان لروده،،).

مورد ثبوت په ځای د دې نوي وی ،، غوښتنه،، سره بلد نه یو، خوگورو چې دا سم همغه ثبوت دی.

غوښتنه: سپی په سرطان مړ شوی.

ښوونه: دا بیا باید وښوول شي، چې همداسې ده اوکه نه.

Imperativ په امریه بڼه، غوښتنې، امر

Implikation په کې رادننه کونه

جمله (شمیرپوهنه)

جمله په شمیرپوهنه اوسم اند کې یوه نوې پیژندنه ده، چې دا له اکسیومونو، پیژندونو او تازه پیژندل شوو جملو څخه وتلې فرمولبندي کیري یا جوړیري. د دې له پاره چې د یوې جملې وینا دپیژندلشي، باید دا وښوول شي.

..... ۳۱ .....

په نورمال ډول جملې د خپل غوره والي په ترتیب په یوه اهرامډوله ترتیب پهبرخو ووېشل شي، چې ترتیب یې داسې برېښي:

۱ – Lemma مرستندوی جمله (د یوه غوره ښوونه کې مرستندوی جمله)

۲ – Korollar د کره کونو یا ترې لاس ته راوړنو یوځایکول، چې دا له یوې جملې یا یوه پیژند بې د لویو بوختوالوراکول کیري. زیاتوخت پای لاسته راوړنې)

۳ – Proposition (سم انديزې ویناوې).

۴ – جمله یا تیورېم Theorem (پوهنیزه – او بنسټجمله یا سټجمله. Theorem تر اوسه په زیاتو ژبو کې کارولکیري.

تل ژبنيز - يا ورځني ژبنيز ليدنې غوښتنه

— تل ژبنيز ليدنې غوښتنه په ټوليزه توگه فکر دی.. که سړي ته يو فکر يا پيښه پيدا شي، نو سړی کړی شي دا يوه غوښتنه وبولي.

بيلگه- غونډاله: زما غوښتنه ده، چې زه موټر بيايم.

مانا: زه اوس په دې فکر اعلم، چې په موټر کې ځم.

غوښتنه د فلسفې له ليده يا له مخې:

د فلسفې پوهنې له مخې د **Immanuel**

Kantichnochnicht (ايمانول تراوس مې نه پيژاند) کاتيگوري

(ډلې) غوښتنه د احتمالي لارو - - يا قانونمندی په بنسټ په

درې برخکاتيگوريو وېشل کيږي: دروغ، پوهيدنه اوتوکلي

پيښيدنه.

د **kategorischen Konjunktivs** يا ناسيده ويناو په بنسټ دروغ

هغه دغوښتنې زياته پيښيدونکې بڼه ده.

ويناډولونه يا ويناښې:

درې Modi مودوله يا ويناډولونه شته: اينديکاتيو، کونيونتيو او ايمپيراتيو

اينديکاتيو Indikativ نوميال ويناښه ده: ته ځې، هغه ځې او داسې

نور.

کونيونکتيو يا ناسيده ويناښه: غوښتن- يا هيله بڼه: زه به لار شم، ته

به لار شې.

..... ۳۲ .....

ايمپيراتيو Imperative امرينه: لار شې.

Konjunktiv ناسيده وينا:

کونيونکتيوپه هغه حالتونوکې کارول کيږي، چې ريښتونی نه، بلکه

يواځې شونی يا ممکن وي. يا دا:

زیات وخت وینا په ناسیده ویناکې د امکان په چاپیریال کې راځي، دا د امکانېنه هم بلل کيږي. کونیونکتیودا نه ښایي، چې یو څه شوني دي.

زه به لاړ شم، ته به لاړ شي اوداسې نور.

دا موضوع پوره اوږد او په زړه پورې د خبروڅه لري.

دا څه لیکنې مې چې وکړې، نود ژبې سره مې مینه نوره هم زیاته شوه اوداسې وایم، چې په دې زاړه بدن یا تیروخت د ژبې زده کړی شم.

دا زما یوه مشوره ځوانانو اوپه پوهنه کې هڅاندو ته - په هره پوهنه کې چې وي- دا ده، چې بې له یوې پرمختللي دباندي ژبې - چې وړانیزمې انگریزي ده- هیڅ نه کيږي، مورډېر د زده کړو وروسته پاتې ټولنه یو اوږبه موتوانمنده، خو هم وروسته پاتې ده او هرڅه باید له بلې ژبې راوینسو.

ډاکترماخان میری شینواری

Formale Logik فورمال سماند

..... ۳۶ .....

د فورمال سم اند لاندې په ټولیزه توګه یو سم اند پوهیږو یا یو سم اند په نڅښه کيږي، چې دا د ویناو سم اندیزو ښو منځ کې اړوندوالي او د دې ښو منځ کې د رابیلیدنې -او د لاس ته راوړناریکو سره بوخت وي یا ځان بوختوي.

په دې تنګې یا نږدې یا راټولې موخه په ټوله کې سم اند داسې په نڅښه کيږي، چې دا د ویناو اوپایلاسته راوړنو یو په دباندي ښه (فورمال) انځور کاروي.

یا دا: د فورمال سم اند په ورشوګې انتیتیزې د هغې د اړونده تیزې په نه-والي کې پوهیدل کيږي. تیزې یعنی پ پورې انتیتیزې هم اړه لري (،، نه پ). د انتیتیزې رښتیاوالی ،، ناسم یا نارښتیا،، دی تر هغې چې همغه تیزې ،، رښتیا یا سمه،، وي، او په څپ.

..... ۳۳ .....

له دې امله هرې انتیتیزې ته ټیک یوه تیزې شته. تیزې او انتیتیزې نه شي کیدی هممهاله ،، رښتیا، او نه هممهاله ،، ناسم یا نارښتیا،، وي.

بیلگې:

تیزې: دا کور سور دی.

انتیتیزې: دا کور سور نه دی

تیزې: سپین په ۱۳۰۶ کې مړ شو.

انتیتیزې: سپین په ۱۳۰۶ کې مړ شو نه دی.

دا قناعت بیرته د فیلسوف هیگل تریادی Triade تیزې، انتیتیزې اوسینتیزې ته ځي.

پراگماتیکي: د هغې کړنې کړنه ده چې اړینه وي باید وشي او ښوول شوی وي، چې په رښتیا کار ورکوي یا په رښتیا کیدی شي.

لنډ: هغه څه چې کړوني وي، باید وشي

Logik سم اند یا منطق

مانا یا ترپوهېدنه: پوهنه، د جوړښت پوهنه، د فکرکولو بڼه اولارې یا قوانین، د ورکړشو ویناو په بنسټ پایول، فکرپوهنه یا فکرپوهیدنه، د اړین فکر پوهیدنه، اندپوهنه یا سم اند.

سرچینه: وروستی لاتین لوجیکا(یوناني $\logik\acute{e}$ = د اند پوهنه، $\logik\acute{o}s$ ته = هونښیارتیا اړوند)

پیژند: د لوگیک سره ($\logik\acute{e}$ (von) $\lambda\omicron\gamma\iota\kappa\eta\ \tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta$ *altgriechisch* زور یوناني وی، اندیز یا فکري هنر، 'denkende Kunst').

په ټولیزه توګه هونښیاره پایونه او په ځانګړې توګه د هغه پوهیدنه یا پوهه – د پایونپوهیدنه - یا پوهنه یا هم اندپوهیدنه – په نڅښه کوي. په سم اند کې د دلایلو جوړښت نظر د هغه

وباوریوالي ته څیرل کیږي، د وینا (د وینا پیژند د شمیرپوهنې سم اند کې وګوري) د منځپانګې څخه خپلواک. همدا په دې موخه سړی د ،، فورمال،، سم اند څخه هم غږیږي. په رواج یا ورځنیدوله سم اند د فلسفې یوه برخه ده.

پیلیز ورځنې یا رواجي سم اند گاونډ ریتوریک یا د خبرو هنرته ځان وډیز کړ یا وده وکړه. په شلمه پیرۍ کې د سم اند لاندې سیمبول لوجیک یا سم اند پوهیدل کیږي، چې دا د

..... ۳۴ .....

شمیریوهنې (د شمیریوهنې سم اند هم دلته داسې لږ راوړم) په دننه کې اوتیوریتیکي اېنفورماتیک کې کارول کیږي.
بیلگه:

دواړه سپي رښتیا اوناړښتیا هوسۍ پرابلم ښکار کوي، سم اند د تورې سیلوگیزم (-سم اند) سره په وسلوبار پسې بیره کې دی. کین لاندې پریمینا دس، په یوه سمخ کې، د سم اندیزو دلایلو فلسفې کې تم شو.

Syllogismus: (رښتیا لاسته اورنه؟؟ بیلگې څخه ښه پوهیدلی شو):
سم اند، چې له دوه نیونو یوه رښتیا لاس ته راوړنه له ټولیز څخه و ځانگړي ته راباسي.

Parmenides: د یوناني فیلسوف پلاتون د ، ، ، یووال اوډېروالی، لاندې یوه لیکنه.

مودرن سیمبولیک سم اند د پیدایښتي ژبې په ځای منځ ته راوړلې - یا مصنوعي ژبه کاروي (یوه غونډله لکه مڼه په پرېدیکات سم اند کې د بیلگې په توګه فورمالي کیږي) او په کلکه یا ټینګ پیژندلرونکی پایلار کاروي.

د داسې یوفومال سیستم له پاره بیلگه ویناسم اند (Aussagenlogik) (دلته د اتومي ویناوو په ځای توري کارولکیږي) (زما د سم اند کتاب)) دی.

سومبولیک سم اند شمیریوهنیز سم اند هم بللکیږي یا په راتنګه موخه فورمالیک سماند.

Philosophische Logik -- فلسفي سم اند یا - منطق

فلسفي سم اند د بیلابیلو سم اندونو یو ناتیز (پخ ؟) راټولشوی وی دی، چې دا ټولگیزه ویناسم اند اود پرېدیکات سم اند په بیلابیلو ډولونو بدلوي یعنې تغیر ورکوي همداسې پراخوي، په لار ، په کومه کې چې د هغې په ژبه کې د دې له پاره چې د ټاکلو خبرورشو ده، په نورو اوپراتورونو (اوپراتور په شمیریوهنه کې یوه ټولیزه لار ده) ماړه کاندې.

زیات د خبرو لاندې د ټولگیز سم اند څنگیدنه -که لړسخته یې ووايو-،
 بې لارې کیدنه داسې سم اندونه انځوروي، چې د ټولگیز سم اند له
 ټاکلواکسیومونو(منل شوې ویناوې) تیریري. دا په راتنگه موخه نه-
 ټولگیز سم اندونه هغه ،، کمزوري،، ټولگیز سم اندونه دي، دا په دې
 مانا چې په دې سم اندونو کې لړ ویناوې باوري دي نسبت وټولگیز سم
 اند ته، خو هلته باوري ویناوې ټولگیزې هم باوري دي.

دې پورې اړوند د L. E. J. Brouwer وديزشوی Intuitionistische Logik
 دې، کوم، چې د duplex-negatio، د دوه واره نه-والي "اکسیوم (د
 یوې وینا p د دوه واره نه-والي څخه بیرته p لاس ته راځي)
 (DN)

خوندي نه لري، له کومې سره چې جمله "tertium non datur" (د)
 هرې وینا p له پاره باورلري:

..... ۳۵ .....

(p یا نه-p)
 (TND)

نوره رابیلیدورنه ده، Ingebrigt Johanssons Minimalkalkül، د کوم
 سره چې جمله "ex falso quodlibet" (د یوه مخامخوالي)
 تضاد) څخه یوه په خونبه وینا لاس ته راځي)
 (EFQ)

دا خبرې اترې زما د شمیرپوهنې سم اند کې پوره څیرل شوي.

نوره نه شي رابیلیدلی، همداسې په دې پورې تړلی
 Relevanzlogiken، په کوم کې چې ټیک د دې بڼې باورلري، په کوم
 کې چې د کوزال له پاره غوره (relevant) دي

بل لور ته د سم اند یادونه کوو، چې پرینځیپ یا اصول لري، کوم چې
 باوري نه دي. غونډاله لومړۍ داسې برېښي چې د گومان له مخې
 دا سماندیز بنسټجمله ووايي یا افاده کړي:

که p باورولري، نوکیدي شي p ، داسې برېښي، نوره ناسمه نه
 وي.

سره له دې هم دا په ټولگیز سم اند کې باوري قضیه نه ده. تر
 هغې ټولگیز سم اند ماکسیمال-کونسیستنت، دا په دې مانا چې تر
 هغې د یوه ټولگیز گومان هره اري توانمندونه به مو یوه مخامخوالي
 ته لارښودوي، دا غونډاله د یو بل اکسیوم په څیر نه شي
 ورزیاتیدی.

-- ډېر ارزښتيز سماند او فوزي سم اندکفuzzylogik

دې ته پراټه ډېر ارزښتيز سم اندونه ولاړ دي، په کومو کې چې د دوه ارزښتوالي پرينڅيپ (زما د سماند کتاب دې وکتل شي) او زيات هم د ارستوتالس د دريم ناشونوالي غونډاله (زما د سم اند کتاب دې وکتل شي) باورنه لري، د دې لاندې د Jan Łukasiewicz د "Warschauer Schule" د درې ارزښتوالي اوډېر ارزښتوالي سم اند.

کڼ شمير کارونې په Steuerungs-technik کې (د يوه حالت اغيزمنوالي، يو سيستم بل حالت ته ورل کيږي) دا کار د معلومات او خبرخپرونو له لارې کيږي) د ناپای-ارزښتوالي فوزي-سم اند کې ميندل کيږ، په داسې حال کې چې پای-ارزښتوالي سم اند د

..... ۳۹ .....

Gotthard Günther سم اند ("Günther-Logik") پخپله پوره کيدونکې نيونې په سوسيولوجي کې په کار راغلي.

-- نامونوتون – يا جکتيتيدونکی سماندونه Nichtmonotone Logiken

..... ۳۶ .....

سړی يو سم انديز سيستم مونوتون بولي، که هر باوري دليل باوري پاتې شي، که سړی نورې نيونې همورزياتې کړي: څه چې يوځل ښوول شوي، هغه په مونوتون سم اند کې هم تل باوري پاتې کيږي، يعنې هلته هم، که سړی په وروسته کې نورمعلومات هم د لاسه کړي (د ،، د،، په ځای مې،، تر،، ليکلی وو، خو وروسته مې ورته پام شو). ډېر سم انديزسيستمونه دا مونوتوني خويونه لري له دې سره ټول ټولگيزسم اندونه لکه وينا – او پرېديکاتي سم اند.

په ټولورځني او هم په پوهنيزه پايونه کې زيات (د وخت سره) تيرېدونکي پايونلاسته-راورنې لرو، چې دا په کره سم انديز ډول باوري نه دي اود نورو څنگ کې په وروسته وخت کې له منځه بايد لاړې شي. د بيلگې په توگه وينا،، توکس يومرغه دی،، او ،، زيات مرغان الوتلی شي،،، نوپايونه به دا وي، د (وخت) تيرېدنې سره سم په دې پای کوي، چې توکس الوتلی شي. مگرکه مورنورزيات معلومات لاسته راوړو، چې،، توکس پينگوين دی،،، نو دا پايونه بايد سمه کړو، نو پينگووين الوتنور مرغان نه دي.

د دې له پاره چې دا ډول پایونه هکپکووني انځورکړو ، نه مونوتون سم اند وده وکړه يا منځ ته رځی: دا له مونوتوني خويونو تيريري، دا په دې مانا چې يو باوري دليل کیدی د نورو نويونو په ورزياتونو ناباوري شي.

د دېفاولت-پايونې (ستاندارد نيونه) له امله مور کنسکونت ته راځو، چې توکس الوتلی شي. د يوه ټولگيز-سم انديز پايونډول له لارې موروکړای شو وبنايو، چې توکس نه شي الوتلی. په دې حالت کې دېفاولت له منځه ځي او د ټولگيز-سمانديز کونسکونت پسې کارول کيږي. دلته دا -دلته شډل ليکو- تلنلار د سواره دېفاولت-سم اند په نامه بلل کيږي يا په نخښه کوو.

ډاکتر ماخان ميري

شينواری

د شميرپوهنې منطق يا سم اند

Mathematische Logik

د جودرې شهيدانو ته

بيل يادونه: د ا ليکنه ځانله د شميرپوهنې مينه والوله پاره په پام کې نه ده نيول شوې، دا د هر مسلک ويونکوله پاره اړيښه ده، ځکه چې وايي شميرپوهنه هم د فلسفې برخه ده او پرته له دې شميرپوهنه په ټولوپوهنو کې ځغاستې. له دې د مخه يوڅو اړيښې راوړنې. له هرڅه د مخه هغه غوره پيژندونه، چې د هرچا له پاره په زياتوپوهنو کې اړيښ دي: دلته نيونه، غوښتنه، ښوونه او نور اړيښه څيرل شوي، خو هغه د تاند درنې خپرونې په سپتمبر ۶ . ۲۰۱۹ گڼه کې خواره شوي، مينه وال يې هلته کتلی شي.

..... ۳۷ .....

سم اند (سماند) منطق (logic لوژيک يونانی کلمه ده،
چي

اند) فکر) يا وی(لغات) ته وايی)

د وينا د ټيک يا کره فرمولولو لپاره د سم اند څخه کاراڅستل کيږي د فورمال سم اند، د سم اند پوهنی بنسټ، د فکر ډول او فکر کولوقوانينو په څير يې څيرنه د اريستو تلس(۳۸۴ تر ۳۲۲ ز ۰ ک ۱۰)) له خوا کيښول شو.

د شميرپوهنی سم اند د شمير پوهنې د يوې برخې په څير پرمختگ يا وده وکړه. سم اند د شميرپوهنی بنسټ دی او د شمير پوهنی په ټولو څانگو کې ننوتی.

پوهنيزه ژبه او پيدايښتي- يا طبيعي ژبه

اند (فکر) او ژبه يو له بل سره داسې تړلي، چې بيليدنه يې ناشونې ده. په ورځني ژوند کې انسانان خپل اند په پيدايښتي ژبه څرگندوي، مگر دا د مسلکي ژبې په څير د پوهنی (علم) لپاره بسيا نه کوي، ځکه چې د ځنو لغاتو مانا کره يا ټينگه نه ده ټاکل شوی، دا په دې مانا، چې په پيدايښتي ژبه کې يو لغات بيلی بيلی ماناوي لري د شيانوله پاره ځای اړونده بلايل نومونه شته لکه لور(د ريلو لور) او لور(په کومه لور) او يا څو لغاتونه ، لکه شلغم، ټيپر او منگريټې، چې همغه يو څه يا شی په گوته کوي.

په مسلکي نومونو کې يو څو ترمينولوجي(Terminology) لاتين، يونانی: په يوه مسلک کې شته(موجود دي) د مسلکي لغاتونو ټولگه او

په همدې توگه د هغوي بنسونه ، منځ ته راوړل کيږي، چې د کلمو موخو کره ياکلک ايښوولو (ځای پرځاي کولو) د نورمي ويناو استعمال او د هغوي او د ورځني ژبې وينادود څخه گټه اخلي.

..... ۴۱ .....

په دې ډول په شميرپوهنه کې هم يوه پوهنيزه ژبه منځ ته راغلې، چې له پيدايښتي يا طبيعي ژبې او يوې څانگړی ترمينولوجي سره يوځاي شوې يا په بل ډول :

د پوهنيزې ژبې او يوې ځانگړې ترمينولوژي ټولگه ده.

..... ۳۸ .....

له دې امله شميرپوهنه په يوه لوړه کچه ټيکوالی (Exaktheit) ، په يوه لنډ، روښانه، څرگند او له دې امله يو ليدور « وينا ډول» درلودی شي.

شميرپوهنه او سم اند دواړه د يوې سمبولیک ژبې څخه د کارونې يا استعمال کار اخستی شي. د لغاتو په ځاي نخښی ايښوول کيږي، چی مصنوعي منځ ته راغلي او په ځانگړو ماناو سمبال دي.

د شميرپوهنې پوهنيزه ژبه کې غوښتنه داده، چې بايد په کلکه او روښانه توگه د ريښتونو (Realität واقعيتونو) شيانو Objects، د هغو شميرنيزو څيرو او د دې لپاره پيدا يا منځ ته راغلو نخښو منځ کې توپير وکړي. شيان له انسانانو احساسيږي، د يوه ذهنيت (Abstruction ابسترکشن) له لارې په يوه کلیمه څيره (متصور؟) کيږي او شته والی يې د يوې نخښې جوړخت construction ممکنوي. څيره کوونه يې د شميرنې شيان دی او يوه «نخښونه» غوره کوي، چې د يوه نوم اوزيات وخت د يوې نخښې په څير ځان نيسي يا ځان څرگندوي، د بيلگې په توگه : لکه هر پيدايښتي گڼ د يوې نخښې داسې په نامه گڼنځښې له لارې انځوريري. دا نخښه څيفر Ziffer يا گڼنځښه، چې عربي همغه صفر دی، بلل کيږي. داسې نخښونې د بنسټيزو نخښو څخه منځ ته راغلي. په درسي ځاي سيستم کې بنسټيز څيفرونه يا گڼنځښې په لاندی ډول دي: • ، ۱ ، ۲ ، ۳ ، ۴ ، ۵ ، ۶ ، ۷ ، ۸ ، ۹ •

د شمير پوهنې سم اند بنسټيزې کلمي

(ثابتي) همغه يا تل همغه، همغه ارزښتيزې) ، اوښتونې يا اوريدونې يا واريابلې ، ترمونه

Constants, variables, terms

په شميرپوهنه کې شيان، د شيانومنځ کې اړيکې او د شيانو ترنې په نخښو (سومبو-لونو) انځوريري •

۱ - شمیرپوهنیزې نخښې

- د ثابتو(تل همغو) لپاره نخښې (علامې) دا د یوه کره ټاکلې مانا لپاره نخښې دي یانې تغیر نه خوري، لکه $e, \pi, ۱۲, ۷$ او یا که دا د مخه څیره رانه یوناني پي π او داسې نور

- اووښتونو یا واریابلو لپاره نخښې: دا د یوې ورکړ شوې ډیری (په ډیری پوهنه کی روښانه کیږي) داسې په زړه پورې توکی لپاره یوه نخښه ده، کومه چی د

..... ۳۹ .....

- اووښتونوښتډیری بلل کیږي، دا په لاتین تورو په نخښه کیږي او کله کله په اندکس(ز۰ ایندکسونو) یا پیژندنخښه index (ز۰ پیژندنخښې Indices) چې ایندکس د تورو پښو ته راځي په نخښه کیږي۰ لکه

$$یا \ a_1, a_2, b; i = 1, 2, 3, \dots, x$$

$$a_1; a_2; a_3; \dots a_i; i 0 \ 1, 2, 3, \dots$$

داسې مناسب لیکنه یې نه ده، خو اړیم، چې داسې یې ولیکم، بل ډول ن ج ته نه شي پورته کیږي.

اړیکنخښې :

دا د شیانو اوگڼونو منځ کې د اړیکو نخښې دي لکه $=, \leq, <, >$

- د نښلونو، کارونو، تړنو یا عملیونخښې : لکه زیاتون-، کمون-، ځل-، او ویش نخښې: /، +، -، *

- تخنیکې نخښې : لکه سیمیکولوم (//)، نوکان ( ) او نور ډولونه یې او کوما ،

د نخښو لړۍ : که نوکان، واریابلی (اووښتونې)، ثابتی او د هغوي یوځاي ایښودل د اړیکو-، نښلونو-، او تخنیکي نخښو یوځاي ایښوول موخه ور یا هدفمند یو په بل زیات شي، نو یوه د نخښو لړۍ ترې منځ ته راځی۰

بیلگه :

الف : د3. $(2a + 1) - a + 144$ یوه د نخښو لړی ده

ب : $11x = 3a - 6$ ، $(12 - b)$ ، دا د نخښو لړی نه ده، ځکه چې د نخښو لړی موخه وره نه ده ایښوول شوې، د برابر نخښې د مخه نوک نه شته، دا په دې مانا، چې له دې څخه څه نه پوهیږو.

۲ - ترمونه terms, Termen : ترمونه مودمخه لړ روښانه کړل، نور زموږ له پاره دلته بسیا کوي.

بیا

د شمیرپوهنې سم اند نو څه شی دی؟

..... ۴۰ .....

داسې یې را ساده کوو: د شمیرپوهنې سم اند (منطق) د ویناو سره سر او کار لري.

وینا څه شی دی؟

وینا Aussage

دا چې انسان د خپل چاپیریال د ټولو شیانو او پیدایښتونو سره لاس په گریوان دی، نو پوښتنې او هیلې رامنځ ته کیري، غوښتنې لري او ویناوې کوي، په کومو ویناوو کې، چې شیان او ریښتونې (واقعیتونه) بیرته هنداره (منعکس) کیري یا په یوه څه یا شي، چی وینا کیري، نو موخه ترې د هغه څه ریښتونې ځانښودنه ده. یوه وینا په واقعیت کې ټیک هلته ریښتیا ده، کله، چې په هغې کې شي حالت یا بهتره شي ځانښودنه په ریښتونې شته یا موجود وي، په بل حالت کې دا وینا نارینتیا (غلطه) ده. مور نيسو، چې دا څه دې په شمیرپوهنه کې کره ټاکلي وي او پرېکړه دې پرې کیدی شي.

زه هڅیدلی يم، چې خو د شمیرپوهنې سم اند پیژندونه له تاسو سره شریک کړم.

پژند (تعريف) :

وينا د يوه شى ، څرنگوالي (چې څنگه دى)، د هغه بيرته هندارونه ده. (دا په دې مانا، چې وينا يو شى په وينا کې همغښتى نښايې لکه څنگه چې دى له دې امله شي هندارونه يامنغکسونه)، چې د ژبې له لارې وړاندې کيږي يا په همدې ډول په نخښه کيږي.

يا په بل عبارت وينا د کلیمو داسې هدفمند يوځايوالی يا يوځاي ايښوول دي، چې د يوه شى ځانپوهنه او د شيانو ريښتوني اړيکې بيرته هنداره کوي او موخه وردی، چې د هغه دريښتياوالی پوښتنه رامنځ ته کړای شي.

يا په بل ډول :

د وينا لاندې سړی يو ژبنی يوون، يا يووالی (واحد unit ,Einheit پوهيږي، کوم چې د شي اړيکې (د شي څرنگوالي) بيانوي. دلته دا مهمه نه ده، چې دا وينا په کومه ژبه، په پيدايښتي (طبيعي) او که په مصنوعي ژبه ويل شوې (افاده شوي) دا هم غوره نه ده، چې دا وينا د پيدايښتي پوهنو لپاره ده، د هوا حالاتو لپاره او که د بازار د نرخ لپاره.

..... ٤١ .....

په بل او ورځني ډول: يوه وينا يوه جمله ده يا فرمول دى، چې يا رښتيا او يا نارښتيا ده. داسې هم ويل کيږي، چې وينا يو «رښتياارښت» ،، رښتيا يا نارښتيا ،، لري.

يانې : د شميرپوهنې سم اند لپاره پريکړی د وينا « رښتيا ارزښت»(رښتيا يا نارښتيا) دى. نور خويونه په راتلونکي کې نه څيرل کيږي.

دلته مو دا زيات وڅيره، خو اوس يې داسې لنډ ليکم:

د وينا لنډ پيژند:

وینا د ویونو موخه-ور (موخور) خڅگ په خڅگ ایښوونه ده، چې یو
،،رښتیا ارزښت،، رښتیا یا نارښتیا ولري، دا په دې مانا چې وینا
ښتیا یا نارښتیا ده.

ویناوې د لاتین په لویو تورو A, A^* په نڅښه کوو او
داسې نور.

د دوه ارزښتوالی اصول یا پرینڅیپ جمله

هره وینا یواځی یو ممکن « رښتیا ارزښت » لرودی شي، دا په دې
نامه، چې وینا یا رښتیا ده او یا نارښتیا. (د دریم نه والی اصول یا
پرینڅیپ) *

دا په دې مانا چې ددې دوه ارزښتونو منځ کې بل
ارزښت ناشونی دی. دوه ارزښتوالی او د دریم نه والی
باید سره بدل نه شي.

که یوه ژبنی افاده یا وینه د وینا په خیر ترتیبوو، دا بیا دلته ارزښتناکه
ده، چې د وینا ارزښت حتماً باید څرگند یا معلوم نه وي * که بالاخره
ټوله پوهنه د رښتیا لور غوره کړي وي، بیا هم مور څرگند ژبنيو موادو ته
اړ یو، چې د هغه شي ځانښوونه افاده کړای شو یا وویلی شو، د کومو
په شته والی یا نه شته والی، چې پرېکړه وشي *

ټولې ویناوې له دې امله په دوه ټولگیو یا کلاسو ویشل کيږي، د رښتیا
ویناو ټولگی او د

نارښتیا ویناو ټولگی یا کلاس(صنف) *

که وینا رښتیا وي، نو رښتیا ارزښت یې رښتیا دی او
پ.

..... ۴۲ .....

ه ویا ر یې ښایو، که وینا رښتیا

ارزښت نارينښتيا ولري ، نو په f يا ، نه ، يې ښايواو وايو،
چې د وينا ريښتيا ارزښت

نارينښتيا دى

تکرار : هره غونډاله، چې « ريښتيا ارزښت» (ريښتيا يا نا
ريښتيا) ولري، وينا بلل کيږي

بيلگې:

غونډاله (جمله)

الف : « د کابل سين د کونړ له سين سره
گډيږي» ريښتيا وينا ده .

ب : $3 + 4 = 7$ ريښتيا وينا ده

پ : « ٦ لومړنى گڼ دى» دا نارينښتيا وينا ده.

(دگنونو په برخه کې لومړني گڼونه
کتلکيدى شي)

پوښتنجملې : « ته د خو کالو يې ؟ » نه شي کيدى يو
ريښتيا ارزښت باندې تنظيم شي . له دې امله وينا نه
ده .

نورې بيلگې :

ويناوې دي:

(دپيتاگوراس (فيثاغورس) جمله .

د دوه ولاړ اړخونو) کاتيتونو) څلوريو يا مربعگانو زياتون د
هيپوتينوزې(اورده اړخ) د څلورۍ يا مربع سره برابر دى.

نورې بيلگې :

سرک لوند دى

ټول سپي خطرناک دي

..... ۴۳ .....

د دي پرخت يا مخامخ يا پر خلاف يا برعکس : ويناوې نه دي:

د کابل ښار

NaCl

لمده کوڅه

د افغانستان د خلکو ژوند په دیرش کلن جگ کي

لاندې ويناوې:

کيميا يوه طبيعي يا پيدايننتي پوهنه (علم) ده

۷ پر دريو بي له پاتي (باقي) نه ويشل کيږي

د وينا «ريننتيا ارزښت» ريننتيا لري.

لاندې ويناوې برلين يو کوچنی ښار دی

3 < 5 پنځه له دريو کوچنی دی

ټول لومړنې ګڼونه ناجوره (طاق) دي

کابل د کونړ پر سين پروت دی

هره يوه له دې ويناو « ريننتيا ارزښت » نا ريننتيا لري

د وينا څيرونو يا فنکشنونو څخه هم دا يوه دلته راوړم،

داسې بهنامهد

وينا نه-والی:

نه-والی(نفي)Negation

P دې يوه وينا وي. د وينا تراو يا وينا ترنی «نه-والی»: دیوی وینا P نه-والی. هغه وینا ده چې هلته او یواځی هلته د ریښتیا ارزښت نارینتیا لري، چی P ریښتیا ارزښت ریښتیا ولري. مور د وینا P نه-والی نفی په P نه سره ښایو . دلته یې د شمیرپوهنیزې لیکنوتیریزو.

..... ۴۲ .....

د یوې وینا دوه واړه نه والی بیرته همغه د مخه وینا ورکوي یعنی P نه نه بیرته P ورکوي.

بیا : دوه واړه نه والی د همغې لومړنی وینا ریښتیا ارزښت لري

د ډاکتر ماخان میري شینواري کتابونه یا ژباړې او لیکنې

د ډاکتر ماخان شینواري پوهنیز کارونه، ځانگړي دي، دا په دې مانا چې د نورو پښتو لیکنو سره د پښتو ژبې له مخې پوره توپیر لري او سوچې بوچې نوې دي. په لاندې ډول:

۱ - ډاکتر شینواري نږدې څلوېښت کتابونه د شمېرپوهنې ریښه کې په پښتو کړې، دا په دې مانا، چې د عربي ویونو په ځای یا یې نوره هم ښه د مسلکي نومونو انډول پښتو ویونه لیکلي. (دا انډول نومونه په پښتو کې شته، جوړ شوي نه دي)

۲ - په درې کتابونو کې یې فزیک هم په پښتو لیکلی، دا په دې مانا، چې پوهنیز او مسلکي ویونه په پښتو دي، چې دا هم د پښتو ژبې له پاره لومړی ځل دی.

۳ - دوه کتابونه د ژبې په هکله، چې هلته هم د نورو لیکوالانو د لیکنو د سمون سره سر او کار لری ، چې نوموړی په کې تراوسه ځانله دی،

لکه په دې نورو لیکنو کې هم. ملامتي به د نومړي وي، خو وايي، چې
کړنې يې د ژبلاړ سره سمې او سم انديزې دي.

که ژبسمون، چې بيا هم ډېر غزېدلی او چاپ ته چمتو دی، هغه ويونه
د څېړنې لاندې نيولي، چې ناسم ژبې ته را ننباسل شوي.

زما زياتې لیکنې له پخوا په ټول افغان او اوس همداسې هغه زيات يې
د تاند په خپرونه او د دعوت خپرونه کې خواره شوي او نور هم دا کار
پسې روان دي.

د ډاکتر ماخان شينواري چاپ او ناچاپ لیکنې:

1988 Vienna (Austria):

لومړۍ:

..... ۴۵ .....

H.K. Kaiser , M. Shinwari : Aproximation compact topological
algebra : contributions to general algebra 6 ; Page 117 – 122

1987 Vienna (Austria):

دويم:

Interpolation und Aproximation durch Polynime in - لومړۍ
Universalen Algebren . Diss . Uni. Wien

*Interpolation and Aproximation by Polynome in universal - دويم
Algebras, Dissertation at the University of Vienna/Austria*

لاندې د شميرپوهنې پښتو ټول کتابونه په المان کې د ،، افغانستان
کلتوري ودې ټولنه،، له خوا چاپ شوي دي

2000 Bonn (Germany):

دريم :د شميرپوهنې ستر کتاب :د شميرپوهنې برسیره د انجنري،
فزیک او اقتصاد لپاره ، همداسې د بنوونکو او زده کوونکو لپاره)دا

کتاب په ۹۰۰ مخونو کې چاپ او دا نوې لیکنه به یې ځنو ځایونو غزېدلې او ځنې ځایونه ترې لرې شوي دي)

2003 Bonn (Germany):

خلورم :ځمککچپوهنه (هندسه) ، په سلو، زرو کې شمیرنه، د گټې - او کټې د کټې شمیرنه ، د احتمالوالي شمېرنه کتاب د بنوونځي ټولې اړتیاوې پوره کوي

2003 Bonn (Germany):

پنځم :الجبرونه (د الجبر بنسټونه دي ketabton:com) (ته پورته شوی)

2003 Bonn (Germany):

شپږم :د شمیرپوهنې انگرېزي -پښتو ډکشنري ketabton:com). (ته پورته شوی)

2003 Bonn (Germany):

..... ۴۶ .....

اووم :د شمیرپوهنې الماني - پښتو -او پښتو الماني ډکشنري (ketabton:com ته پورته شوی)

Mathematical dictionary German/ Pashto and Pashto/German

2003 Bonn (Germany):

اتم :دفرنځيال برابرېون (دا کتاب په دې څانگه کې يو پيل دی، ساده ليکل شوی ketabton:com) (ته پورته شوی)

Differential equation Translation; An Introduction

Bonn (Germany): 2003

نهم :د شمیر پوهنې فرمولونو ټولگه

Mathematical Formulas

2003 Bonn (Germany):

لسم : شميرپوهنه له عربي په پښتو

1997 Bonn (Germany):

يوولسم :د افغانستان په هکله سپينې خبرې :په المان کې

،،د افغانستان روغې او بيا ابادولو ټولنه،، له خو

يادونه : له ۲۰۰۰ کال دمخه ډاکتر ماخان شينواري د ،،د افغانستان روغې او بيا ابادولو ټولنه،، له خوا درې سياسي مجلې هم را وستلي .

ژباړې او نورې ليکنې:

Prof. Brinkmann. (From Brinkmann.du.de) :

لاندي د برينکمن ليکنې چې له پرينکمن ن ج څخه ژباړل شوي دي. دا کتابونه د ښوونځي له پاره او همداسې د کانکور ازموينې له پاره گټور دي.

..... ۴۷ .....

دولسم - شميرپوهنه د ښوونځي لپاره لومړی ټوک (ketabton:com ته پورته شوی)

ديارلسم - شميرپوهنه د ښوونځي لپاره دويم ټوک (ketabton:com ته پورته شوی)

څوارلسم - شميرپوهنه د ښوونځي لپاره دريم ټوک (ketabton:com ته پورته شوی)

پنځلسم - د احتمالي شميرنه د ښوونځي لپاره (ketabton:com ته پورته شوی)

شپاړسم - احصايه يا ستاتيستيک دښوونځي لپاره (ketabton:com ته پورته شوی)

لاندې کتابونه د شتوتگارت د پوهنتون د استادانو د لکچرونو څخه چې د شتوتگارت پوهنتون ن ج څخه خپاره شوي را ژباړل شوي.

اولسم - اناليزی ۱ (ketabton:com) ته پورته شوی

اتلسم - اناليزی ۲ (ketabton:com) ته پورته شوی

نولسم - کرنيز الجبر (ketabton:com) ته پورته شوی

شلم - د شميرپوهنې بنسټونه (ketabton:com) ته پورته شوی

يوېشتم - د فرمولونو ټولگه (ketabton:com) ته پورته شوی

دوه ويشتم - فنکشنل اناليز (ketabton:com) ته پورته شوی

درويشتم - وکتور شميرنه (ketabton:com) ته پورته شوی

نورې ژباړې

۱۲ څلرويشتم - له grundstudium.info/linearealgebra/www.
څخه: کرنيز الجبر (ketabton:com) ته پورته شوی

پنځويشتم Georg Guttenbrunner - گڼوڼپوهنه يا د اعدادو تيوري (ketabton:com) ته پورته شوی

..... ۴۸ .....

Bonn (Germany):

شپرويشتم - د شميرپوهنې ستر کتاب دويم چاپ لومړۍ برخه : د پوره تغيراتو سره : دا کتاب د شميرپوهنې برخې برسیره د انجنري، فزيک او اقتصاد لپاره ، همداسې د ښوونکو او زدهکوونکو لپاره پوره گټور دی . په کتاب کې د اړتيا سره زياتونه او کونه راغلې (ketabton:com) ته پورته شوی

اوه ويشتم - د شميرپوهنې ستر کتاب دويمه برخه (ketabton:com) ته پورته شوی

اته ويشتم - ځمکچپوهنه (هندسه) دويم چاپ د پوره تغيراتو سره (ketabton:com) ته پورته شوی

نه ويشتم - الجبر بنسټونه دويم چاپ له تغيراتو سره (ketabton.com) ته پورته شوی

دېرشم - ډېرې پوهنه يا ست تيوري (ketabton.com) ته پورته شوی

يودېرشم - د شميرپوهنې سم اند (منطق رياضي ketabton.com) ته پورته شوی

دوه دېرشم - د يو څو شميرپوهانو ژوندليک (ketabton.com) ته پورته شوی

دریدېرشم - د شمير پوهنې گډې وډې ليکنې

څلوردېرشم - داهم ژباړه ده، خو ليکونکی يې متأسفانه راڅخه نابلد شوی: د مشتق او انټيگرا ل شميرنو ته تمرينونه او اوبيونې يا حلونه يې (ketabton.com) ته پورته شوی

پنځه دېرشم - د شميرپوهنې انگريزي پښتو او عربي + درې ډکشنري شپږدېرشم - د شميرپوهنې پښتو انگريزي ډکشنري (ketabton.com) ته پورته شوی

اوه دېرشم - د شميرپوهنې پښتو ډکشنري د شميرپوهنيزو ويونو په پښتو روښانه ونه (ketabton.com) ته پورته شوی

اته دېرشم - د زړه له کومې (دا هغه ليکنې دي، چې ځنې يې په نړيول جالونو کې خپرې شوي دي).

نه دېرشم - د افغانستان په هکله سپينې خبرې، چې وبه غزيرې.

..... ۴۹ .....

نوري ليکنې، چې په ژباړه يې پيل شوی، خو لا پوره نه دي

څلورېنتم - د شتوتکارت پوهنتون لکچرنوټونو څخه، چې د شتوتگارت پوهنتون ن ج څخه خپريري: د گروپونو تيوري (ketabton.com) ته پورته شوی

- د بنوونځي لپاره فزيک د برينکمن ليکنه

له پنځم ټولگي څخه تر اووم ټولگي پورې ژباړل شوی (دا چې زما دویم مسلک فزیک دی، دا لیکنې ژباړم. دا هم د دې لیکوال یوه ډېره بڼه لیکنه ده، چې -د شمیرپوهنې په څیر- دلته هم زیات تمرینونه د حل یا اوبیونې سره په کې راغلي او ماته زیات گټور برېشي (او دالاندې د برینکن څخه راژباړلي

یوڅلوېښتم - فزیک لومړۍ برخه (ketabton.com ته پورته شوی)

دوه څلوېښتم - فزیک دویمه برخه. برېښنا پوهنه. همدا کتاب) .
(ketabton.com ته پورته شوی)

درېڅلوېښتم - د پوهنې وزارت له خوا چاپ د ښوونځي شمیرپوهنې کتابونو ته کتنه. دې کتاب کې د ښوونځي کتابونو د هر کتاب یوې برخې ناسمونونو ته گوته نیول شوې او ناسمونونه بیا سم شوي هم دي).
(ketabton.com ته پورته شوی)

څلورڅلوېښتم - د فزیک کوچنۍ ویونو دکشنري (ketabton.com ته پورته شوی)

پنځه څلوېښتم - پرېپوزېشن یا اړیکویونه. (ketabton.com ته پورته شوی)

شپږڅلوېښتم = ژبسمون (پښتو کې ناسم راننوتې ویونه، چې سم شوي دي)

اوه څلوېښتم - پښتو ژباړل یا گرامر ۲۰۲۰

اته څلوېښتم - ژبسنوم (که غواړۍ دویم غزېدلې لیکنه) : له پخوانۍ لیکنې څخه نوی شوی او پوره غزېدلی ۲۰۲۰.

تازه لیکلي خو تراوسه کتابتون ته نه دې پورته شوي او دا د ځانله لیکنو په توگه له درې کاله را په دیخوا د تاند او په دا ورسته کې د دعوت او همداسې د نورو د ج څخه خوریري او خواره شوي دي. په دې کتاب کې د پښتو ناسم ننوتې ویونه څېړل شوي ناسمونونو ته گوته نیول شوي او په دلایلو روښانه شوي، چې ژبمینوالو لهپاره یې لوسته او گوتنیونه اړینه ده.

نهه څلوېښتم - داسې څه له فلسفې ۲۰۲۰

پنځوسم – ژبې مري او نورې ليکنې ۲۰۲۰

ډا کټر شينواري ليکنې چېرته ميندلکيري؟:

زما نږدې ۳۹ نه ډېر کتابونه په کتابتون ټکي کوم Ketabton.com زما د عزيز او ان د بنوونځي له وخت ملگري، خو له ما پوره ځوان ستانه مير زهير شينواري ځوي زما د گران ځوان وراره گل شمشاد زهير شينواري له خوا خواره شوي او هيله ده، چې دا نور به هم زر تزره راته خواره کړي، چې ډېره مننه ترې کوم.

د ډاکتر شينواري د پوهنيزو هلو ځلو له امله ستاينليکونه:

۱ – د افغانستان کلتوري ودې ټولنه. جرمني

۲ – د افغانستان کلتوري ټولمه کولن ميشنيس

اړينه يادونه: د بنوونځي نهم ټولگي شميرپوهنې کتاب کې مې نوم ليکل شوی، خو ما په کې څه نه دي ليکلي.

د دولسم ټولگي له پاره يې پښتو او دري کتابونه ليکلي وو، چې هغه بيا په بل نامه چاپ شو او پوره ناسمونونه يې درلودل، پرته له هغو پوښتنو يا نور جملو اوبيونو يا حلونو څخه، چې هغه همغه د ډاکتر شينواري د ليکنې په کې پاتي وو او د ده نوم هم په کې نه وو. د پوهنې وزارت او تر جمهوررييس پورې يې ليکنې ولېرلې، خو د نصاب استادانو په غوښتنه يې د نورو کارونو څخه ډډه وکړه، وايي، چې څه مې بې له دې هم نه شو کولی

.
. .
. .
. .

د ډاکټر ماخان ميري شينواري ژوند ته يوه لنډه کتنه

نوم: ماخان (په لومړي ځل يې نوم ،، ميري،، وو، چې
د رحما بابا لیسې کې نومليکلو وروسته ماخان باندي
بدل شو)

د کورنۍ نوم : شينواري

د پلار نوم: ارواښاد نورالرحمان

د مور نوم: ارواښاده پستو

د نيکه نوم: ارواښاد حسن خان

د نيا نوم: ارواښاده صبربي بي

د زېږېدو کال :ډاکټر ماخان شينواري د ۱۹۴۶ ز ک د سپټمبر په ۱۵ نېټه
زېږېدلی دی)دا خو هغه رسمي ز ک دی .سمه نېټه يې ۱۳۲۲ او
۱۳۲۰ ش ه کلونو منځ کې بايد وي، خو تره مې وايي ۱۳۲۰ ه ک دی.)

د زېږېدو ځای: ننگرهار د شينواريو د هسکې مېنې ولسولې په مورگې
کلي کې زېږېدلی.د مورگۍ غارخلي کلي کې د لمنځتون استادانو
څخه له قرانکریم تر پنجکتاب، خلاصه، مونييه، گلستان پورې، چې دا مو
بيا په ښوونځې هم لوستل، لوستلي، خو بې له دې چې پوره پرې
پوه شي.

کلیوالي بنونځي : له ۱۹۵۱ تر ۱۹۵۴ پورې د هسکې مېنې مورگۍ لومړني بنونځي، چې دی یې هم د لومړنیو زوکوونکو له ډلې څخه وو.

د رحمان بابا لېسه : له لومړي او بیا له دریم تر ۱۲ ټولگې پورې له ۱۹۵۴ تر ۱۹۶۵ پورې.

دی د رحمان بابا لېسه کې له دریم تر ۱۲ ټولگي پورې د خپل ټولگي اولنمره پاتې شوی.

۱۹۶۶ ز ک د کابل پوهنتون د طب پوهنځي په همدې کال کې

۱۹۶۶ ز ک د سپتمبر میاشت د بنوونځي برس له لارې اتریش ویانا ته تگ.

۱۹۶۶ تر ۱۹۶۷ کال پورې ویانا اړوند مودلینګ کې د الماني یا بڼه یې اتریشي ژبې او د دیارلسم ټولگي لوست.

اکتوبر ۱۹۶۷ د وینا پوهنتون کې نوملېکنه، چې د پوره زیاتو ستونځو سره په ۱۹۸۹ ز ک کال کې د ډاکټرۍ په اخستلو بریالی شو(دا نو پوره ستونځې دي).

له ۱۹۸۷ ز ک تر ۱۹۸۸ ز ک د فبروري تر پای د دباندنیو چارو وزارت کې مامور .

د ۱۹۸۸ مارچ څخه تر ۱۹۹۲ جون پورې په بون جرمني کې د افغانستان جمهوریت سفارت کې د سفیر دندې د شارژد افیر (صفر نه وو (تر نوم لاندې .

له هغې وروسته په جرمني کې سیاسي پناه.

د ۲۰۰۴ ز ک جون څخه د ۲۰۰۵ ز ک جنوري پورې د کابل علومو اکاډمي د پېداېښتي پوهنو خانګه کې دنده.

له ۲۰۰۸ ز ک د مارچ څخه د ۲۰۰۹ ز ک دسمبر پورې د ریاضي خانګه کې د پوهنې وزارت درسي نصاب کې دنده.

ماخان شينواري بې کاره نه دی او لږ تر لږه له ۱۹۹۷ څخه همدا د کتابونو لیکلو او د ژباړې دنده په غاړه اخستې، چې خپل فکر تر شونې پولې پورې تازه وساتي .

ماخان میري په ۱۹۷۲ کې له لرې د میرمن بناپیری سره واده شوی، چې د واده خبر ورته اتریش ویانا ته ورغلی .

ده د میرمن بناپیری سره په ۱۹۶۳ ز ک کې کوزده کړې وه.

دوي ته لوي څښتن په اتریش ویانا کې د مای په شلم ۱۹۷۹ ز ک دوه بچیان وبخښل، چې څانگه او اباسین نومیري . څانگه په المان کې د پوهنتون علمې همکاره هم وه او د حقوقو ډاکتره ده او اباسین ملي اقتصاد او ټولنیزه سایکولوژي لوستلې .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**